

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

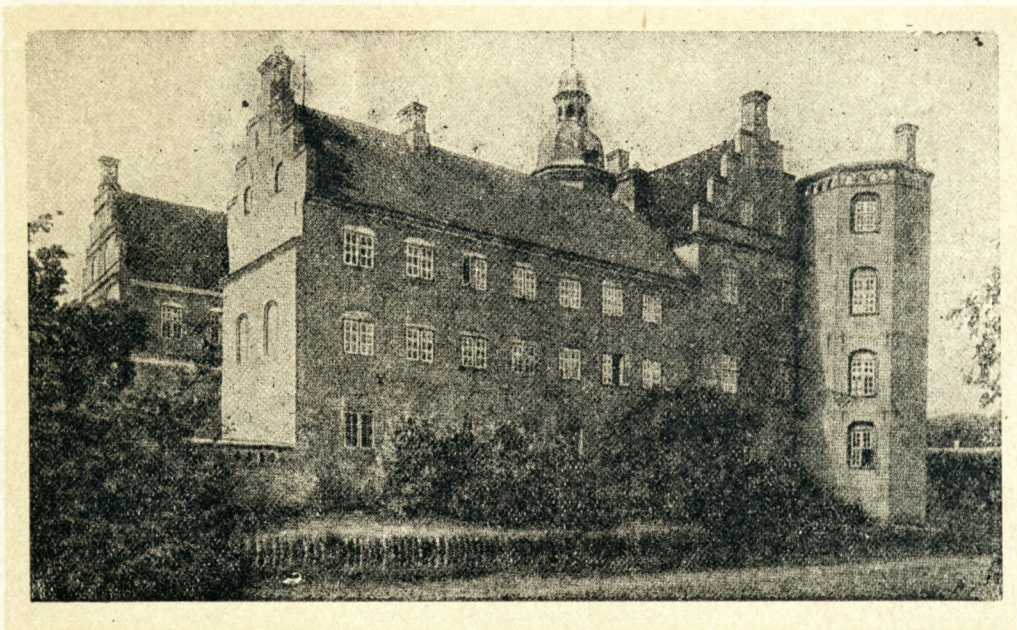
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

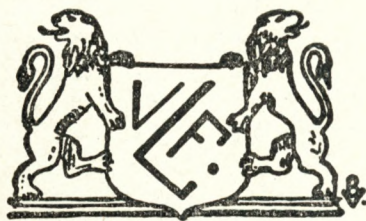
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSKE BYER OG SOGNE

RANDERS AMT

1. HÆFTE

DANSKE BYER OG SOGNE

*HISTORISKE OG PERSONALHISTORISKE
OPLYSNINGER OM LAND OG BY*

7. BIND

RANDERS AMT

VORT LANDS FORLAG
AARHUS ★ 1932

AAGE JACOBSEN
RIBE BOGTRYKKERI
RIBE

HANS ANDERSEN,

Amtmand, Kammerherre, K., DM.,

er født 7. Marts 1868 i Gundsølille som Søn af Gaardejer Anders Larsen og Hustru Sidse, født Hansdatter, gift med Fanny Hansen, Student fra v. Westenske Institut 1885, cand. jur. 1891, Assistent i Indenrigsministeriet 1894, Fuldmægtig 1907, Kontorchef 1909, Amtmand over Randers Amt siden 1910. Formand i Bestyrelsen for Ryomgaard—Gjerrild—Grenaa Jernbaneselskab, for Randers—Hadsund Jernbane, for danske Privatbaners Pensions- og Enkekasse af 1898, for Randers Amts og Bys Arbejdsanvisningskontor og i Tilsynsraadet for Sparekassen for Randers By og Omegn, Medlem af Tilsynsraadet for Handelsbanken i Randers.

RANDERS AMT

RRANDERS AMT begrænses mod Nord af Aalborg Amt, fra hvilket det for største Delen skilles ved Mariager Fjord, mod Vest af Viborg Amt, fra hvilket det for en stor Del skilles ved Skals Aa og noget af Gudena, mod Sydvest af Aarhus Amt og mod Øst af Kattegat.

Amtets samlede Areal udgør 246,679 ha, og Indbyggerantallet er ca. 142,000.

Randers Amt bestaar af Købstæderne: Randers, Hobro, Mariager, Grenaa og Ebeltoft samt Herrederne: Onsild, Gerlev, Nørhald, Støvring, Galten, Rougsø, Sønderhald, Nørre-Dyrs, Sønder-Dyrs, Mols og Øster-Lisbjerg.

RANDERS AMTSRAAD

(valgt 25. April 1928)

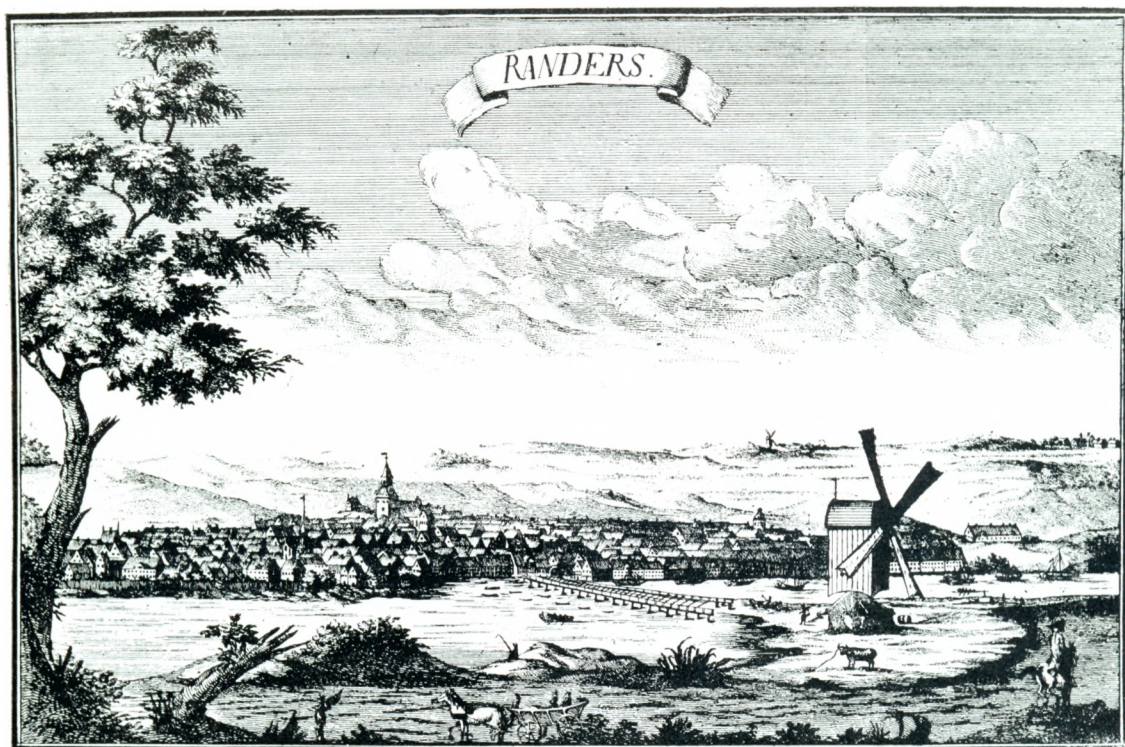
Medlemmer af Randers Amtsraad er: Murermester A. Frandsen, Øster Tørslev, Gaardejer Jens Hansen, Tranehuse, Gaardejer L. Jacobsen, Rigtrup, Gaardejer J. M. Jensen, R. af D., Væth, Partikulier A. Madsen, Mariager, Folketingsmand M. F. Mortensen, Sundby, Gaardejer Severin Møller, Enslev, Gaardejer S. Pedersen, R. af D., Egegaard, Gaardejer J. Pedersen, Ogstrupgaard, Gaardejer A. K. Pedersen, Gerlev, Gaardejer M. Sørensen, Tved, Gaardejer Th. Sørensen, Bode, og Lærer N. C. Yde, Nr.-Onsild.

Skoleraadsmedlemmer:

Alle Amtsraadsmedlemmer samt Købmand Sophus Rasmussen, R. af D., Randers, Pakmester H. M. Christensen, Randers, Malermester Chr. Ilvad, Randers, Mejeribestyrer Jacob Larsen, Hobro, og Fru Margrethe Westergaard, Ebeltoft.

Skoledirektionsmedlemmer:

Provst Hans Ranmar, Galten, Provst Vestergaard, Ørsted, Provst Gad, Hornslet, Provst J. Exner, Hald, Provst Algreen-Petersen, R. af D., Aalsø, Murermester A. Frandsen, Øster Tørslev, Gaardejer J. M. Jensen, R. af D., Væth, Folketingsmand M. F. Mortensen, Sundby, Gaardejer M. Sørensen, Tved, og Gaardejer Severin Møller, Enslev.

H. W. L. 1767

Randers 1 1767.

RANDERS

RANDERS BY er beliggende ved Gudenaå, dels ved Foden, dels paa en jævn Skraaning af et umiddelbart Nord for Byen liggende Bakkedrag. Navnet forekommer, saa vidt vides, første Gang i anden Halvdel af det 11. Aarhundrede. At Byen allerførst skulde have været anlagt paa Flintebjerg og siden flyttet nærmere ned til Fjorden, derom ved man intet sikkert, men Sagnet siger saadant. Paa Bjerget findes der heller ikke de mindste Spor af noget Købstadsanlæg. Dog er det muligt, at der i gamle

Dage har staaet en Del Fiskerhytter, hvis Beboere, da Sørøveriet ophørte, er flyttet nærmere ned til Fjorden for at have bedre Lejlighed til at drive deres Næring, og at Stedets bekvemme Beliggenhed har givet Anledning til Købstadens Opstaaen.

Om Oprindelsen eller Betydningen af Navnet Randers er Meningerne delte. Medens nogle mener, at det hidrører fra et Slot Randelsborg, antager andre, at det kommer af „Rander“, hvorved forstaas de Hytter eller Stænger, hvorpaa Fiskene i ældre Tider blev torrede. Saxo kalder Byen Randrusim, Islænderne kaldte den Randaros, i danske Skrifter nævnes den som Randrus og Randrøs, Tyskerne kaldte den Randersen og Randerhusen. Den sandsynligste Aaledning af Navnet er vistnok, „Byen ved Munden af Aaens Rand“, hvad enten det nu er det gamle Navn paa Gudenaå eller maaske Nørreåa.

Tiden, paa hvilken Randers først er anlagt, er noget uvis, da man hverken har trykte eller skrevne Efterretninger derom. Allerede i 1040 finder man, at Englænderne og Hollænderne har drevet Handel i Randers, og har anlagt den første Kirke, men hvilken ved man ikke. Randers har i Kong Magnus' Regeringstid († 1047) samt i den paafølgende

Niels Ebbesens Statue.

Mk., for hvilke Provinserne var ham pantsatte. Den afdøde Konges, den elendige Christoffer II's ene Søn, Otto, havde forsøgt ved Vaaben at genvinde sin Faders Trone, men var blevet slaaet og var i Grev Gerts Magt. Den anden, Valdemar, levede landflygtigt fra Fædrelandet ved Kejser Ludvigs Hof. Ingen Redning syntes mulig, men naar Nøden er størst, er Hjælpen nærmest. Det var den jyske Adelsmand Niels Ebbesen, som af Forsynet var udset til at frelse Danmark, der vaandede sig under „Den kullede Greve“s Tyrani og Vold. I Aaret 1340 drog Grev Gert ind i Nørrejylland med 11,000 hvervede Tropper fra Rhinen, væsentligst Røverpak, og nu skulde de danske lænkebindes og for-tyskes. De 7,000 Mand fordelte han rundt om i Jylland, og med de 4,000 drog han ind i Randers. Niels Ebbesen var en Væbner af fornem Æt, men af ringe Kaar, trods det han ejede 2 Borge. Man antager, han var besvogret med Hvidernes Slægt. Greven havde forurettet ham i en Sag mellem ham og Stig Andersen til Bjørnholm, og nu tilsagde han ham Fred og Venskab og gav ham frit Lejde, for at han kunde møde ham i Randers. Da Niels kom, søgte Grev Gert at vinde ham ved venligt Haandslag og med ham tillige den rige Niels Bugge paa Hald, af hvem han tidligere var undsagt. Niels Ebbesen vilde ikke indgaa paa Grev Gerts Tilbud, og det endte med, at han tilkastede ham sin Handske, hvilket betød Fejde paa Liv og Død. Niels Ebbesen drog hjem til Nørreris og samlede alle sine Krigsfolk, der talte 63 Mand, og de besluttede at dræbe Grev Gert og valgte dertil Sct. Hugos Dag, den 1. April. For at forvirre Tyskerne lod Niels stikke Ild paa flere Huse og klemte med Klokkerne, og selv ilede han til Grevens Bopæl. Denne,

Tid under Svend Estridsen været et Møntsted, thi man har Mønter fra det 11. Aarhundredes Midte, der er præget i Randers. I Aaret 1086 var den et Forsamlingssted for Oprørerne mod Knud den Hellige. I 1157 var det i Randers, at Valdemar samlede det Mandskab, hvormed han slog Svend Grathe paa Heden af samme Navn. I 1170 havde Kong Valdemar et Møde her med den norske Høvding Erling Skakke. Under Borgerkrigen mellem Erik Plovpenning og Abel skal Byen være bleven afbrændt i 1247 af Abel.

Men en af de vigtigste Begivenheder i Danmarks Historie foregik i 1340 i Randers. Det gamle danske Rige syntes paa den Tid at være sin Opløsning nær. Det var delt mellem en halv Snes saavel fremmede som indenlandske Herrer, der plagede og udsugede Indbyggerne, traadte Lov og Ret under Fødderne, haanede Sprog, Sæder og alt, hvad der var nationalt. Rigets ældgamle Provinser, Skaane, Halland og Blekinge gjorde Opstand mod Tyskerne og gav sig ind under den svenske Kong Magnus Smæk, som for at give sin Erhvervelse større Hjemmel udbetalte Grev Johan de 34,000

fald, Ran, voldsomt Husbrud o. l., som forøves indenfor Byens Grænseskel. Dette Privilegium udvidedes i 1321 til, at Byen i alle Sager skulde have sin egen Ret, med yderligere Bestemmelser om udenbys Mænd. Disse Privilegier er bekræftede i 1356 af Valdemar Atterdag, i 1391 af Dronning Margrethe, i 1436 af Erik af Pommern, i 1441 af Christoffer af Bayern, i 1483 af Kong Hans, i 1514 af Christian II og 1527 af Frederik I, ligesom ogsaa af Kongerne i den nyere Tid.

Randers har i Middelalderen været en ret anseelig Handelsby, hvis Omsætning vistnok for en stor Del har været i Hænderne paa Lybækkerne.

Ogsaa Fiskeriet i Aaen, der dengang har været langt betydeligere end nu, og en anden Næring som Ølbryggeri har været af Vigtighed for Byens Opkomst. Flere af Kongerne i Middelalderen søgte at fremme Handelen. Saaledes gav Christoffer af Bayern i

Gamle Huse paa Vestergrave.

1445 Bevilling paa et efter hans Foranstaltning med Pæle indstukket Sejlløb i Fjorden, saa at Borgerne kunde have fri Gennemfart saavel som Prangang foroven i Fjorden, og ved Brev af 1457 fastsattes det, at ingen i Fjorden maatte købslaa, før de kom op til Randers Broer, under Skibs- og Godsfortabelse. At Randers har været en ret anset By, kan ogsaa ses deraf, at den har haft 3 Klostre og flere Sognekirker og Gilder.

I 1086, da Bønderne samledes i Randers for at drage mod Knud den Hellige, som opholdt sig i Odense, var der endnu ikke anlagt Bro over Gudena eller „Guden“, som den hed („Guden“ kommer af det oldnordiske Ord „gooen“, det er stor, altsaa den store Aa). Men i 1157, da Kong Valdemar samlede sin Hær før Slaget paa Grathe Hede, var der en Bro. Naar Kongerne efterhaanden krævede Broer anlagt over alle større Aaløb, var det ikke saa meget for Befolkningens Skyld som af Hensyn til deres egne Hærveje eller „Hærstræder“, som tit blev afbrudt af Vandløb. Efter Kong Valdemars jyske Lov paalægges det Herrederne at lave og vedligeholde Broer paa Kongens Hærveje, naar Vejen vel at mærke var Herredsvej, ellers paahvilede det Lodsejerne med Sognets Hjælp

at lave de nødvendige Broanlæg. „Hærstrædet“ ved Guden skulde i Henhold til dette udføres af Byerne Nielstrup, Værum, Ørum, Lauerberg og Haslund, som laa i den nordlige Del af Galten Herred. Man maa imidlertid gøre sig klart, at der ikke var Tale om en Bro for Vognfærdsel, og Broen maatte desuden indrettes saadan, at den kunde aabnes for Skibsfarten, der fortsatte op ad Aaen Vest for Byen. Man maa derfor antage, at Broen har været en Slags Vindebro. Efter at Dronningborg Len var oprettet, lod Christian IV bygge en fast Bro over Gudena. I 1667 blev Vedligeholdelsen overdraget til Randers Raad, og dette havde Ret til at afkræve en Broafgift; saaledes betalte hver Gaard en Skæppe Byg. Alle betalte Bropenge, naar de passerede, af en Vogn betaltes 2 Skilling og af en Karosse med 4 eller 6 Heste betaltes 4 Skilling. Folk fra Dronningborg kunde saa vidt vides køre frit, og de omboende Folk, der vilde ind og handle paa Byens Torv,

Fra Rosengaarden.

kørte over for en Skilling. De indkomne Penge kunde dog ikke strække til til Broens Vedligeholdelse, og Bropengene blev forhøjet. Præsten i Kristrup, der jævnlig skulde færdes over Broen til sit Annekssogn, Hornbæk, maatte betale 2 Skæpper Byg aarlig. Senere fik Herremændene fri Fart over Broen, men ogsaa de, der besørgede Herremændenes Ærinde, fik fri Fart over Broen, og dette gav Anledning til, at Bønderne snød Brovagten. Senere er Bropengene afskaffet, og Pligten til at vedligeholde Broen er gaaet over til Randers Amt.

Sct. Mariæ Kloster eller Vor Frues var et Nonnekloster. Det forekommer 1. Gang i det 12. Aarhundrede, da der nævnes en Nonne Thorgun; men om dets Historie vides ikke meget. I 1263 og i 1268 betænkedes det i Testamenter, og i 1312 stiftede Aarhus Provsten Johannes et Alter i Kloster-Kirken. I Spidsen for Klostret stod vistnok en Priorinde samt som Leder af dets verdslige Anliggender en Prior, hvis Indsættelse ifølge et Bytingsvidne af 1424 tilkom Kongen. Klostret blev ophævet længe før Reformationen. Allerede i Begyndelsen af det 15. Aarhundrede var det i Tilbagegang, Bygningerne i Forfald, og

Nonnerne faa i Tal. Paa Erik af Pommerns Anmodning overdrog Aarhus Bispen Ulrich derfor i 1428 Klosteret til Kartheusermunke, som heraf og af det ligeledes forfaldne Glenstrup Kloster skulde indrette sig en Ordensstiftelse i Tjæreby i Gimming Sogn. Fra 1431 have en Supplik fra Kong Erik med pavelig Resolution om de 2 Klosters Omdannelse til Kartheuserbo. Noget Kartheuserkloster kom dog aldrig rigtig i Stand her. Derimod var de 2 Klostre i 1445 i Birgитинernes Eje, og den 4. Januar 1446 udstedtes en Bulle om deres Overgang til Birgитinerne i Maribo, da Kartheuserne befandt sig vel, og udtalte, at det nye Kloster skulde bære Navnet Mariager, og 1451 kom en Bulle om, at Aarhus Bispen skulde efter Ansøgning fra Maribø Kloster bekræfte Omdannelsen af de 2 Klostre fra Benediktiner-Klostre til et Birgитinerkloster i Mariager. Dermed var de 2 Klostre ophævet for stedse. Snart efter blev vistnok Vor Frue Klosters Bygninger nedbrudte. De laa ved Raadhustorvet. Kirken blev Sognekirke, men den 7. Juni 1529 fik Borgerne efter Anmodning kongelig Tilladelse til at nedbryde den, og i 1537 var den vistnok forsvunden.

Graabrødreklosteret blev stiftet i 1236. Det er af og til blevet betænkt i Testamenter, saaledes i 1263, 1268, 1456, 1509 og 1514. Det fik efterhaanden noget Jordegods, saaledes i 1443 en Eng ved Essenbæk Klosters Hestehave, i 1445 Engen Trundholm ved Randers og i 1455 en Jordlod i Randers Sct. Peders Sogn. I Aaret 1467 forpligtede Guardianen sig til „I den nye Kirke paa den nørre Side af Koret“ at opføre et Kapel, hvori der skulde holdes 3 ugentlige Messer og en aarlig Begængelse for Anders Jacobsen Bjørn og Hustru til Stenalt. I 1472 stiftede Otte Nielsen Rosenkrantz og Hustru et andet Kapel, og i 1497 optoges Medlemmerne af Sct. Barbaras Gilde i Ordenens Broderskab. Af Klosterets Guardianer vides et Par at have været Provinsialministre. I 1503 blev Konventet bragt til Observans. Klosteret ophævedes i 1530 og skænkedes af Kongen med alt Tilbehør til Rigshofmester Mogens Gøje, der dog endnu samme Aar overlod Kirken til Borgerne paa det Vilkaar, at han skulde have Ret til at indsætte Sognepræst, og Dagen efter beskikkede han hertil den luthersksindede Mads Lang. Efter Mogens Gøjes Død i 1444 kom Klosteret tilbage til Kronen og omdannedes til Dronningborg Slot.

Yngst var Helligaandsklosteret. Oprindeligt var det kun en borgelig Hospitalsstiftelse ganske som de smaa Helliggejsthuse, der fandtes i adskillige Købstæder, og det var grundlagt af Randers By. Hospitalet nævnes første Gang i 1417, men det er vistnok en Del ældre. Til Hospitalet var som sædvanligt knyttet et lille Helligaandskapel. Skønt Stiftelsen flere Gange støttedes med Afladsbreve og af Omegnens Adel med Gaver af Jordegods, vedblev den sikkert at være ringe, indtil den i ca. 1485 med Kongens Billigelse lagdes under Helligaandsklosteret i Aalborg og derved omdannedes til Hospitalskloster. Saa kom snart efter, især under Priorerne Jens Mathiasen og Laurids Nielsen, dets Glansperiode. Kong Hans skænkede Klosteret Sct. Mortens Kirke i Randers, for at Kapellet kunde istandsættes og vedligeholdes ved sammes Indtægter, dog med Forpligtigelse til, at der i Sct. Mortens Kirke skulde holdes en ugentlig Messe for hans og hans Slægtninges Sjæle. Fra nu af blev Sct. Mortens Kirke Klosterets egentlige Kirke, om den end ved Siden af synes at have været Sognekirke. I denne Anledning undergik den en hel Del Ombygninger. Blandt de Gaver, Klosteret modtog omkring 1500, nævnes følgende: I 1496 skænkede Sognepræsten i Gimming det en Fiskegaard m. m. ved Randers Bro, og samme Aar fik det af Axel Lagesen Brock til Klavsholm nogle Gaarde i Hammelev og Laen samt en Fiskegaard, i 1500 gav Jens Nielsen. (Munk) til Restrup det noget Gods i Lyngaa, i 1510 Thyge Jensen Seefeld af Dahlsgaard en Gaard i Toelstrup og i 1515 Aarhus Kanniken Jens Eriksen en Gaard i Voldby. I og ved Randers fik det desuden flere Abildgaarde, Haver og Jorder. I 1526 omtaltes, at det havde 3 Kalkovne ved Mariager Fjord. Reformationsrøret og andet gjorde Ende paa denne Storhedstid, og den sidste halve Snes Aar af Klosterets Bestaaen var en fortsat Nedgang. Da Kong Christian II i 1522 forlangte en stor

Gamle Huse paa Vestergrave.

Skatteydelse af Gejstligheden, erklærede Klostret, at det havde en Gæld paa 3,000 Mk. I 1527 maatte det sælge flere smaa Ejendomme, deriblandt det ovennævnte Helligaandskapel. Kong Frederik I lod 1530 foretage de første Skridt til dets Ophævelse, og i 1532 var det som almindeligt Fattig- og Sygehus underlagt den verdslige Øvrighed, idet Forstanderen da forpligtigedes til „at gøre Mogens Gøje og Borgmester og Raad i Randers Regnskab for det“; endelig ophævedes det helt i 1541, og dets Gods overdroges Aarhus Hospital, hvortil ogsaa Lemmerne førtes, men senere fratoges atter noget af Godset Aarhus Hospital, da det nye Hospital i Randers stiftedes i 1558. Helligaandsklostret har væsentlig ligget Nord for Sct. Mortens Kirke. Hvornaar Bygningerne er nedrevet, vides ikke, men det er muligt sket omkring 1550.

Foruden Sct. Mortens Kirke, Vor Frue Kirke og Graabrødrekirken havde Randers i Middelalderen endnu 3 Kirker. Sct. Peders Kirke laa øverst paa Torvet og var, saa vidt man kan skønne af den Plads, den har indtaget, en temmelig stor og anelig Bygning. Kirken havde et stort Taarn med Spir. Denne Kirke havde adskillige Gaarde og Grunde omkring i Byen. I samme var et Alter, kaldet „Vor Frues Alter“, hvorved der daglig blev afholdt Sjælemesser for afdøde, som i levende Live havde givet noget dertil. I 1438 var Bengt Jensen Kirkens Værge, og i 1525 var Thamis Nielsen dens Sognepræst. Der skal ogsaa have hørt en Præstegaard til Kirken, men om denne vides ikke meget. Denne Kirke med tilhørende Kirkegaard og Præstegaard blev af højsalig Kong Christian III skænket Byens Borgere, efterat Kongen i Forvejen havde formaaet Herr Ove Bilde, den sidste katolske Biskop i Aarhus, til at afstaa sin Ret til samme.

Vor Frue Kirke, som af dens første Stiftere kaldtes Graabrødre Kirke, var en stor Kirke med et smukt Taarn med Spir. Kirkens Stiftere, Graabrødremunkene, kom til Byen i 1238, og de byggede baade Kirken og et Kloster. Kirken beholdt dette Navn til Reformationstiden, da Munkene blev jaget ud af Landet. Kirken fik da Navn efter det nærliggende Slot og blev kaldt Slotskirken; Klostret blev derefter anvendt til andet Brug. Kirken stod til omkring 1698, da det syntes, at den var overflødig efter Byens Folkemængde. Menigheden blev tillagt Sct. Mortens Kirke, som derefter blev Byens eneste Sognekirke, dog blev Slotskirkens Kirkegaard brugt til Begravelsessted indtil 1724.

Niels Ebbesens Hus.

Sct. Clemens Kirke, den 3die Kirke, havde ligesom de 2 førnævnte et smukt Taarn med Spir. Ved Reformationstiden blev ogsaa denne Kirke lukket, men stod dog urørt til 1540, da Kong Christian III tillod, at den maatte nedrives. Taarnet blev dog staaende, og først i 1671 blev Spiret afbrændt, og Resten af Taarnet forfaldt lidt efter lidt. Taarngaden har Navn efter dette Taarn. Laurentii Kapel var en lille, dog godt indrettet Kirke, som laa uden for Byens Volde, lige uden for Nørreport. Kirken havde sin lille Menighed i de omliggende Staldgaarde, og den havde sin egen Præst. I 1535 blev Kirken nedrevet af Borgerne efter kongelig Befaling. Skønt Kirken blev nedbrudt, vilde dens Menighed dog ikke sløjfe Kirkegaarden, fordi den laa saa bekvem. Der blev bygget et lille Hus af Træ og Sten, indrettet som en Kirke, som blev brugt til Ligprædikenerne. Dette Hus er senere nedbrudt.

Sct. Hanses Kapel laa ligeledes udenfor Byen, men paa den sydlige Side. Kirken havde sin Menighed i den nærliggende Landsby Vorup. Straks efter Reformationen blev den dog tillagt Has-

lum Sogn. Siden blev Kirken nedbrudt, og Landsbyen lagt til Sct. Mortens Kirke i Randers. Landsbyen beholdt dog ligeledes sin egen Kirkegaard.

I Randers By har der været 5 Gilder. Sct. Karens Gilde, Sct. Babara Gilde, der havde Medlemmer af begge Køn og i 1497 indlemmedes i Helligaandshusets Samfund, Helligkorslag, hvis daglige Messe blev sunget i Graabrødre-Klosterkirke, Frue Præstegilde og Papegøjegilde eller Guds Legems-Lag. De fire første havde haft en gejstlig Retning, men det sidste en mere verdslig, hvad man kan slutte sig til efter de Bøder, der bestemtes saavel for Brødre som for Søstre, naar de spyede i Gildehuset af Drukkenskab eller drog Sværd eller Kniv med vred Hu mod deres Laugsbrødre. Bøderne var bestemt til Burøl og Voks, det første til at drikke i Lauget, det sidste til Belysning ved Messehold.

Gilder eller Broderskaber var sluttede Selskaber, hvis Medlemmer ved Indtrædelsen deri havde forpligtet sig til at befordre hinandens bedste og at hjælpe og staa hinanden til Haande i det, der angik deres Embede, Haandtering og Hussager. Ethvert Broderskab havde sin egen Gaard, som foruden de fornødne Værelser var indrettet med Køkken, Spisekammer, Kælder, Brygge-, Bage- og Tørvehus. Det havde ogsaa sin egen Lov, der kaldtes Gildeskraa, og som blev oplæst, hver Gang Brødrene forsamledes, hvilket sædvanligt skete 4 Gange om Aaret, nemlig den 1. Dag i hvert Fjerdingaar. Den af Brødrene, som oplæste Loven, kaldtes Skraapræsten. Forsamlingen begyndte altid med Gudstjeneste, som bestod i Sang, Bønner og Messen. Derpaa fornøjede Brødrene sig med et Traktement af de paa den Tid brugelige, tarvelige Retter, hvortil der blev drukket Øl og Mjød.

De Mandspersoner, som opvartede med Maden, kaldtes Bordebrødre, og Kvinderne, som indbragte Drikkevarerne, kaldtes Tøndesøstre. Efter Maaltidet blev der handlet om, hvad der angik Brødrenes almindelige eller særlige Velfærd, hvilket var Hensigten med Sammenkomsten.

Provstegaarden var forudm det nuværende Hospital: saaledes kaldes det i de til Hospitalet henhørende gamle Dokumenter. At der i den katolske Tid her har boet Provster, er bevisligt gennem en gammel Ekserptbog, hvor der nævnes tre. De kaldtes Provster i Randers, fordi de boede i egen fri Bolig, men egentlig var de Provster i Aarhus Domkapitel. Nogle Aar efter Reformationen, da den katolske Gudstjeneste var ophævet, blev Provstegaarden lavet om til Hospital ved betydelig Udvidelse.

En Badstue fandtes ogsaa. I et Gavebrev af 1484 findes nævnet en Eng, kaldet Badstue-Eng, denne laa Øst for Byen op til Byens Grave. Disse „Badstuer“ var i ældre Tider ret almindelige, da Baden, Kopsætning og Aareladning var de eneste Helbredelsesmidler, man kendte. Det er nu over 400 Aar siden, at alle Badstuer blev afskaffet, Aarsagen var en ukendt Sygdom „Fransoser“, som man frygtede vilde blive udbredt gennem Badstuerne.

Af førnævnte Volde og Grave kan man se, at Byen i Middelalderen har været befæstet, og Byens Vold nævnes i 1430. I et Brev fra 1505 nævnes, at Helligaandsklostret skulde holde Byens Ringmure og Grave i Orden uden for den nordlige Del af Byen. Befæstningslinien gik med Vester-Grave, Vester Kirkestræde, Hovmeden, Provstegade, Frederiksplads og Østergrave, og mod Syd gav Aaen et naturligt Forsvar og tilstrækkelig Beskyttelse. Der er ligeledes ved Grundgravning i Vester Kirkestræde fundet Rester af en svær Mur af Granit, og Munkesten; man antager, det er den gamle Ringmur. Gadenavnet Hovmeden stammer sikkert fra Ordet „Hofmaje“, der er Betegnelsen paa Volden mellem den inderste og yderste Voldgrav.

I 1535 meddelte Kong Christian III, at han vilde tage sig af Byens Befæstning, men der gik dog flere Aar, før dette blev til Virkelighed; først i 1548 hører man igen om Sagen. Dog paabegyndtes Arbejdet først i 1553, da Omegnens Bønder fik Tilsigelse om at møde med Heste, Vogne, Redskaber samt Medhjælpere og udføre hver 2 Dages Arbejde paa Gravene. Dette maa have hjulpet, for siden har man ikke hørt noget herom. Befæstningen bestod af en Grav, der omsluttede Byens nordlige Del fra Vesterport over Nørreport til Østerport. Inden for Graven var der en Vold og en Rondel mod Vest, og Øst derfor var der en Bymur, som forstærket ved en Jordvold gik lige til Østerport. Lige Syd for Østerport laa Dronningborg Slot, hvis Ringmur indgik som et Led i Bymuren.

Gamle Huse, paa Brodregade.

Mod Syd var der som før nævnt ingen Befæstning, da Aaen her dannede tilstrækkeligt Værn. Sønderbro udgik fra Vestergrave og bestod i 3 Led, Suderbroen, der førte over til det befæstede Guntborgsholmen, Vindebroen, der førte over til Laksegaardsholmen, og endelig en 3die Bro, der førte over til det sydlige Fastland. For nu at fylde Gravene med Vand ledte man Nørreaa gennem en gravet Kanal ind til Byen. Vandet førtes syd-fra ind i den vestlige Grav, hvor der i 1617 blev anlagt en Mølle (Hvide Mølle), og løb derefter Nord om Byen ud i Gudena, dog maatte Vandet først afgive Drivkraft til Slots-møllen. Befæstningen blev dog ikke holdt vedlige, og den har sikkert lidt megen Skade ved de fjendtlige Indfald i Byen i Aarene 1627, 1644 og 1657, første Gang af de tyske, og de to sidste Gange ved de svenske Tropper. I 1687 siges Byen ikke at være nogen Fæstning, selv om man havde Gravene. Det sidste Stykke Vold forsvandt i Slutningen af det 18. Aarhundrede, og de sidste Grave omkring 1850.

Indgangen til Byen var gennem de saakaldte Byporte. Nørreport, som nævnes allerede i 1504, var en større Bygning, der laa paa Nørregade ved Provstestræde. Senere har man fremgravet „Portens“ Fundamenter, og det viser, at Bygningen har ligget lige indenfor Graven, og en Bro har ført over denne. Taarnets Dimensioner har været ca. 6,8×7,2 m, og ca. 15 m højt. I Taarnet var der et berygtet Fangehul (Randers Nørrebaand), hvilket laa 7 Alen under Jorden. Her fandtes ogsaa Gabestokken samt Daarekisten, hvortil Indgangen vides at have været i Muren under Broen.

Østerport var ligeledes en muret Bygning, som laa paa Frederikspladsen omtrent ud for Enden af Slotsgade. Allerede i det 17. Aarhundrede var den forfalden og blev brugt til Beboelse.

Vesterport paa Vestergade omtrent udfør det nuværende Hospital var ikke nogen egentlig Portbygning. Der vides ikke noget særligt om Bygningen.

I Begyndelsen af den nyere Tid fik Randers ogsaa sit kongelige Slot, det var det omdannede Graabrødrekloster. Fra omkring 1544 kaldtes Klosteret „Randersgaard“, men fra 1550 „Dronningborg“. Den til Klosteret hørende Kirke blev Slotskirke, dog vedblev den at være Bykirke. Kong Christian III opholdt sig meget paa Slottet, iøvrigt boede Lensmændene over Dronningborg Len her. Fra 1559—71 var Slottet overdraget til Dronning Dorothea, efter hvis Død det atter kom til Kronen, og i 1573 boede Kong Frederik II her; efter den Tid opholdt Kongerne sig sjældent paa Dronningborg. Blandt Lensmændene nævnes Eske Brock; han førte Dagbog, og i den er baade Slottet og Byen omtalt. Lensmanden døde 1625. I de efterfølgende Krige, i 1644—45 og i 1657—60, har Slottet lidt stor Skade. 1661 blev Slottet med den tilhørende Gaard, Bjellerup Ladegaard, solgt med adelig Frihed til Lucas v. Spreckelsens Enke Anna og Arvinger samt Oberolder Joakim Beckmand i Hamborg for en Sum af 69,237 Rd. Sidstnævntes Part skødedes i 1683 til Peter v. Spreckelsen (adlet 1682), der allerede s. A. havde erhvervet Dronning-Ladegaard for 1628 Rd. Ejeren døde barnløs i 1706, og Ejendommen tilfaldt hans Søstersøn Jobst v. Oberbeck i Hamborg, der faa Aar efter solgte den til Assessor Peder Thøgersen Lassen for en Sum af 90,000 Rd. Aaret efter overtog Kongen Slottet, og Bygningerne blev nedbrudt. Grunden skødede Kongen til Kømand Ditlev Biering i Aaret 1725, og der blev bl. a. opbygget en Gaard ved Navn Dronningborg. Slotsgrunden, der ellers laa udenfor Byens Jurisdiktion, blev først indlemmet i Byen 1819.

Dronningborg Slot bestod af 4 Fløje. I den sydlige Fløj, som var Hovedfløjen, laa de store Sale, Kongens Sal, som laa i den vestlige Ende, og Dronningens Sal. Desuden indeholdt den Fruerstue, to Borgerstuer, Slotsfogedens Kammer samt Husholdningskældere. Paa Fløjens Sydside var der en lille Udbygning, som bl. a. indeholdt en Skriverstue; paa Nordsiden var et mindre Trappetaarn. I Østfløjen var der to Fruerstuer samt Køkken, Bryggers m. m., ligesom der var indrettet en Stald i den nordlige Ende. Slotskirken

Parti fra Doktorparken.

lannede Nordfløjen. Vestfløjen var delvis nedbrudt i 1646. Til Slottet hørte en Staldgaard og en Smedie foruden flere Haver og den tidligere nævnte Bjellerup Ladegaard. Der er nu slet ikke noget tilbage af Slottet.

Ved Begyndelsen af Reformationstiden tog Randers ivrigt Del i Røret, hvilket man ser af de Raad og Skrifter, som Byens Gejstlige udsendte. Det var dog baade for og imod den ny Lære. Saaledes advarede Bisp Ove Bilde Randers Byraad mod at lade det lutherske Kætteri forkynde i Byen; det var i Aaret 1526. Den nye Læres første Forkyndere var saavidt vides Henning Baltersen. Af andre Reformatorer nævnes Niels Christensen, der blev den første evangeliske Præst ved Sct. Mortens Kirke. Om sidstnævnte fortælles, at han var en tidligere Munk fra Graabrødrekloster. I Graabrødrekirke blev Mads Lang Præst, senere, i Aaret 1537, blev han Bisp i Aarhus.

Randers har altid været en national og kongetro By, hvilket bl. a. gav sig Udslag under Grevens Fejde, hvor Randers Borgerne holdt med Kongen. Da Skipper Clements Bondehær fra Vendsyssel havde lejret sig paa Flintebjerg, gjorde Borgerne — ledet af nogle Adelsmænd, der var flygtet til Byen — et Udfald og slog Bønderne, der havde drukket sig fra Vid og Sans i det stærke „Burøl“, som de havde fundet i Forstadens talrige Ølkældere. I det hele taget var Begyndelsen af det 16. Aarhundrede en mindre gunstig Periode for Randers. Saaledes blev den i 1527 og 1530 hærget af en Brand, der lagde store Dele af den i Aske. I 1602 kom Pesten og bortrev mange af dens Indbyggere, og de efterfølgende Krige var ogsaa uheldige for den. I 1627 huserede de kejserlige Tropper slemt, og i 1644 var Byen besat af Svenskerne i 3 Maaneder, disse udskrev en Brandskat paa 24,000 Rd.. Ogsaa i Krigen 1657—60 var den besat, først af svenske Strejftropper, der udskrev en Brandskat paa 4,000 Rd., og senere af brandenburgske Tropper.

Det synes dog trods alt, at Byen er gaaet frem, især ved Handel og Søfart, idet driftige Købmænd skabte store Formuer. Fiskeriet, særlig Laksefiskeriet, har ligeledes været af stor Betydning for den; saaledes var der i Byen 32 saakaldte Laksegaarde, som dog senere blev fjernet af Hensyn til Sejladsen. Til sidst var der kun en Laksegaard, og denne havde Eneret paa Laksefiskeriet helt op til 1901, da den blev købt af Staten for 150,000 Kr. Laksefangsten kunde undertiden beløbe sig til 1200 Laks om Aaret paa

7—8 kg Stykket. Laksene blev ikke røget, men spistes tørret og ristet, det var en meget eftertragtet og dog almindelig Spise. Af andre Varer fra Randers nævnes Handsker; det førømtalte Burøl var ogsaa meget udbredt, men allerede i 1735 var Brygningen aftaget meget.

Efter 1750 kom der en Nedgangsperiode for Randers. Krigen 1657—60 var medvirkende dertil. Desuden flyttede mange af de rige Familier udenfor Byen, hvor de købte store Godser, og derved drog store Formuer fra den. Af større Ildebrande var der en voldsom Brand i 1671, som skadede Byen meget. At Randers har været langt tilbage, ses af en Forordning om, at den ikke maatte drive Handel med Udlandet; dette Forbud blev dog allerede ophævet i 1689. En medvirkende Aarsag til den daarlige Handel var, at Indsejlingen gennem Fjorden var groet til og stoppedes. I 1735 maalte Vandstanden kun 1,3 m Vand, og det sagdes, at der før havde været op til 2,5 m. Varerne maatte da indskibes i Pramme for at kunne føres op til Byen, som havde 15 Smaaskibe, der sejlede til Norge med Korn og havde Tømmer og Fisk o. a. med tilbage, eller til København. Denne Nedgangsperiode varede til langt op i det 18. Aarhundrede. Ved den nordamerikanske Frihedskrig skabtes der atter gunstige Forhold for Handelen. Af dygtige Købmænd nævnes D. Kirketerp, der var den første til at bringe en Handel med Udlandet i Stand, og der byggedes nu større Skibe, der sejlede saa langt som til Spanien og Vestindien. I 1759 fik Byen et Havnereglement og Aaret efter Lov til at opkræve Havneafgift, som skulde bruges til Vedligeholdelse og Forbedringer af Havnen, men først i 1807 var Vandstanden forbedret til 2,2 m. Under den efterfølgende Krig 1807—14 standsedes Udviklingen i nogen Grad. I 1808 havde Byen Indkvartering af spansk Rytteri under General Don Juan Kinderland, og en Tid var der engelske Krigsfanger, Besættningen fra et opbragt Krigsskib. I Krigen 1848 havde Randers kun en kort Tid Besøg af tyske Tropper, men i 1834 blev det en længere Besættelse, og der blev udkrevet en Brandskat paa 24,000 Rd., men dette nægtede Borgerne dog at udbetale, hvorfor nogle af Byens ansete Borgere blev ført sydpaa i Fangenskab. I det 19. Aarhundrede havde Byen en stor Handelsflaade. Det var i den Tid, Sejlskibene afløstes af Dampskibe, og i 1865 startedes den første Dampskibsroute fra Randers til København, men i 1870 overtog Det Forenede Dampskibsselskab Skibene, og samme Selskab overtog i 1900 7 Skibe, der sejlede til England med Kreaturer.

De førømtalte Gilder havde egne Love, Gildeskraerne, og nedenfor følger et Uddrag af disse Bestemmelser, som fortæller en Del om Datidens Levemaade og Skikke.

1. Hvilken Købmand, som i Lavet vil indgaa, han skal give til Indgang en Tønde Burøl og 2 Mark Voks, item fanger han siden Hustru, da skal han give 2 Mark Voks for hende, og siden være hun fuld Søster i Lavet.
2. Ingen skal tages i Lavet, som er fclagtig med sin Broder, item skal ingen tages Broder eller Søster i Lavet, der haver Skilning med nogen Broder eller Søster i Lavet, før han forliqer med dem først og gør dem Ret og Skel.
3. Lavsdrik skal være Guds Legemsdag og om Fastelavn, og hvo, som da ej søger Lavsdrik, bøder en halv Tønde Burøl, uden han er i lovligt Forfald.
4. Item hvilken Broder eller Søster ulovlig Gæst byder, bøder en halv Tønde Burøl og en Mark Voks. Hvo som ulovlig stænter, inden Aldermanden beder, bøder en Mark Voks.
5. Hvilken Broder eller Søster, som spyr i Gildeshuset eller i Gaard af Drikkesfab, bøder en Mark Voks.
6. Gør Lavbroder anden Broder Saar eller slaar hannem mod Tønderne, bøder han en Tønde Burøl og 2 Mark Voks i Lavet, og Bøder mod Sagvolderen idømmes af 4 Brødre.
7. Hvilken Broder eller Søster, der drager Sværd eller Kniv med vred Hu mod sin Lavbroder, bøder en Tønde Burøl og en Mark Voks, og dømmes iøvrigt af 4 Brødres Sigteelse.
8. Hvilken Lavbroder, som taler mod sin Lavbroder noget til Stade paa hans Vre, bøder til Lavet en halv Tønde Burøl og en Mark Voks, og dømmes iøvrigt efter 4 Brødres Sigteelse.

9. Jngen skal dele eller stævne sin Lavbroder til Ting eller Raadhjns eller Kirkens Prælater, før han forelægger Sagen for Eldermændene og Lavbrodrene; gør han dette, bøder han en halv Tonde Burof og 1 Mark Boks.
10. Hvo som ej vil lyde Eldermændens Stævning og ikke vil give ham Svar, eller han kommer og ikke vil lyde Lavets Ret og gaar overhørig bort, han være gieldeløs og Lavet foruden.
11. Dør Lavbroder eller Søster, da skal to Brødre og Søstre komme derhen om Morgenen og følge Liget til Kirken, og gaa langsomt foran hannem, hvo, som det ej gør, bøder en Grot til Bøde i Lavet.
12. Hvilken Broder eller Søster, der ofrer om Fastelavn og Guds Legems Dag, bøder en Grot.
13. Hvo, som vorder indvarslet til Drik, hvor Brødre drikker, og ej kommer, skal bøde saa meget, som en af dem har drukket, uden han før Budet forviser lovligt Forfald.
14. Hvilken Broder, som ej lyder Eldermænd eller Skaffer eller alle Brødrene, bøder 1 Tonde Burof i Lavet og 1 Mark Boks.

Gildeskraaen viser, at der ikke altid var god Orden i Lavet, men da Øvrigheden var svag, er det forstaaeligt, at Borgerne sluttede sig sammen og selv ordnede deres Sager.

Hvad der ogsaa i betydelig Grad har hæmmet Byens Udvikling i ældre Tid, var Byens mangelfulde Forbindelse mod Syd; naturligvis benyttede man Færgefart, men dette var altid forbundet med en Del Besvær. De fleste Rejser paa den Tid skete paa Hesteryg, og det ses da ogsaa, at Forbindelsen med Omegnen har fundet Sted paa den Maade. „Læster Enge“ kaldte man de Enge, der laa Vest for Randers, og man antager, at de har været benyttet af de til Randers dragende Lastdragere eller „Hestelæster“. Dette bestrækkes ved en Bestemmelse fra Raadet om, at alle Tilrejsende skulde føre deres Hestevester ind i Byen.

Næst efter Ribe og jævnsides Aalborg er Randers nok den nørrejydske By, som har bevaret flest gamle Bindingsværksgaarde. Vester- og Østergrave samt en Række Smaastræder har endnu et gammeldags Helhedspræg. Paa Raadhustorvet 7 ligger et sentgotisk Stenhus, man mener det er den i Folkevisen besungne „Paaskesønnernes Gaard“, som blev bygget i det 15. Aarhundrede; men nu fremtræder Huset kun som et Brudstykke af en anelig Bygning. Rigest udstyret blandt Bindingsværksbygningerne er Søsterhusene Brødregade 24 og 26; under en Del af Bygningen findes tøndehvælvede Kældere. Bygningen menes at være opført i 1592. Raadhustorvet 1 udgør et aneligt Bindingsværkskompleks fra det 16. Aarhundrede. Som Rest af en Bindingsværksgaard paa Hjørnet af Kirkegade og St. Kirkestræde er nu kun en Del af Længen mod sidstnævnte Stræde bevaret, idet selve Hovedgaarden blev nedbrudt i 1853. Særlig storladen er Raadmand Jens Jensens Gaard, Storegade 13. Bygningen er opført i 1643 i 3 Stokværk. Brødregade 25 er iflg. Indskriften over Porten opført af Købmand Niels Christensen. Storegade 11 er efter Aarstallet over Porten opført i 1741. Vestergrave 48 er en 2 Stokværk høj Bygning med smukt udskåret Rokodør og Aarstallet 1649 over Porten. Endelig kan nævnes de knægtbyggede Gaarde Hovmeden 15, Dytmærskens 10, Kirkegade 17, Snaregade 2 samt Vestergrave 42—44.

Randers Bys nuværende betydende Institutioner, dens ledende Foreningsliv og dens kendte Mænd og Kvinder vil vi paa de kommende Sider forsøge at fremstille saa fyldestgørende, som Pladsen og de til Raadighed staaende Oplysninger tillader.

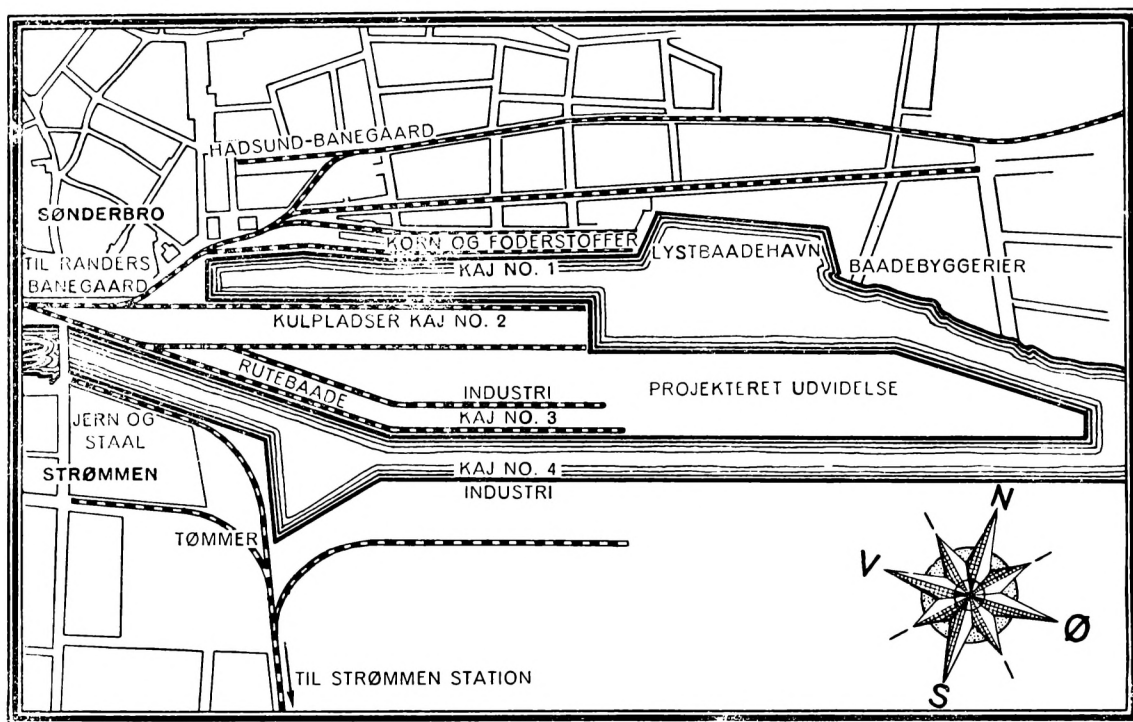
MEDLEMMER AF RANDERS BYRAAD er: Borgmester Aage Chr. Riis Flor, Skomager Chr. Bach, Malermester A. N. Th. Borgen, Pakmester H. M. Christensen, Købmand Jens Eistrup, Overlærer A. Himmer, Malermester Chr. Ilvad, Restauratør

H. Jensen, Apoteker Frederik Kabell, Grosserer Otto Kragh, Overretssagfører H. W. Langballe, Lærer N. P. Nielsen, Redaktør Magne Nøhr, Læderhandler Chr. Olsen, Murer Emil Rasmussen, Forretningsfører Chr. Sørensen, Kommuelærer Otto Thorup, Direktør Frederik Würtzen og Købmand Alfred Zachø.

AAGE CHR. RIIS FLOR,
Borgmester.

AAGE CHRISTIAN RIIS FLOR, Borgmester, er født den 28. December 1876 som Søn af Grosserer Chr. Christoffer Flor, København, og Hustru Hulda Frederikke. Gift 1899 med Camilla Alvilde, født Krag. Student 1897 fra Frederiksberg Latin- og Realskole, cand. phil. 1898, soc. Kandidat i Skanderborgkredsen, 1. Suppleant til Landstinget, i Repræsentantskabet for Købstadsforeningen, i Repræsentantskabet for Kreditforeningen af Kommuner i Danmark, Medlem af Bestyrelsen for Havnens sammenslutningen, Medlem af Soc. Hovedbestyrelse, Formand for soc. Parti i Randers, Medlem af Bestyrelsen for Gaseteknisk Forening, Medlem af Bestyrelsen for Viborg Jernbanen og for Hadsundbanen m. m.

Plan over Randers ny Havn.

RRANDERS HAVN har altid haft store Vanskeligheder at kæmpe med i ældre Tider. Skipperne klagede over, at Sejladsen gennem Fjorden var saa daarlig, at det tog lige saa lang Tid at sejle fra Udbyhøj til Randers, som det tog at sejle fra Messina til Udbyhøj. Første Gang, Havnen fik et Havnereglement, var i 1759, men da det kun var Skibe af ringe Dybtgaaende, var Indtægterne kun faa. I Sejlløbet var der nemlig mange farlige Grunde, hvoraf skal nævnes nogle af de mest væsentlige: „Møllegrunden“, der ligger ca. 3 Mil fra Randers, er en 100 Favne lang, sejt og fast Grund paa 6 $\frac{1}{2}$ Fods Dybde, „De syv Væddere“ 300 Favnes Længde, Dybde 4 $\frac{1}{2}$ Fod, „Skanhagen“, der dog kun bestod af løst Mudder, var 100 Favne lang og paa 5 $\frac{1}{2}$ Fods Dybde, „Trangkuben“, ligeledes en Muddergrund. Disse Grunde, som væsentlig havde Muddergrund, kunde Ski-

bene dog nogenlunde klare, for sad man fast, kunde man blot vente, til Vandet steg. Anderledes var det med Stengrundene; løb man paa disse, sad man fast. „Kirkegrunden“ var en 200 Favne lang Stengrund paa 7 Fod Vand, og der var flere Grunde af ringere Dyb. Man fik købt en Muddermaskine, men forstod ikke rigtig at bruge den, og efter at man havde ofret ca. 10,000 Rd. derpaa, blev Fjorden overladt til sin

Parti fra Randers Fjord.

Skæbne. — En tilfældig Hændelse kom imidlertid Byen til Hjælp. Man var jo af den Formening, at Stengrundene ikke kunde fjernes, og Skipperne tillod sig da at tro, at Havnevæsenet ikke interesserede sig for, at Dybden mellem Grundene var større end over Grundene; men da en Skipper fra Hornbæk engang lod sine Folk kaste Ballasten ud i Sejl dybet ved Mellerup, blev han af Borgmester Carøe idømt en Bøde paa 10 Rd. Ved en Samtale med denne Skipper kom Havneinspektøren til Kundskab om, at han bl. a. beskæftigede sig med at tage Sten op af Øresund, og saa mente Havneinspektøren, at Stenene paa Grundene ogsaa kunde fjernes. Der blev nu sluttet en Overenskomst. Bøden blev eftergivet Skipperen, mod at han vilde leje Folk og optage Sten fra „Kirkegrunden“, dog skulde han derfor have Betaling af Byen. I 1787 begyndte saa 3 Hornbæk-Baade at rense Grundene. Man begyndte at indrette en Vinterhavn ved Udbyhøj; den kostede 900 Rd., og der var Plads til 16–18 Fartøjer; ligeledes blev der anskaffet en ny Muddermaskine, og der blev taget alvorligt fat paa Sejladsens Forbedring. I 1807 maalte Vandstanden overalt over Grundene 7 Fod, hvilket var et særdeles godt Resultat, som især skyldtes Borgmester Carøes ihærdige Bestræbelser for at fremme Byens Interesser. Samtidig tænkte man paa at gøre Nørreaa sejlbar, men dette blev ikke gennemført, vistnok paa Grund af Modstand fra Viborg.

Ved disse Opmudringer havde Havnen faaet en betydelig Gæld, og Havnepengene maatte jævnlige forhøjes. Opmudringsarbejdet blev imidlertid fortsat, og i 1856 blev der sluttet Overenskomst med Lodsejerne langs Fjorden om at indsnævre Sejlløbet med Risgærder, saaledes at det opmudrede Dynd kunde inddrages i Eng. Disse Enge deltes mellem Lodsejerne og Havnen. Disse store Engarealer var meget værdifulde for Havnen, men det var mærkeligt, at Lodsejerne indgik paa dette Forslag, da disse Enge vilde blive dannet alligevel ved Aflejring af Dyndet. Ved at fortsætte Opmudringerne var man kommet saa vidt, at Skibe af 16 Fods Dybtgaaende kunde gaa ind til Randers, men denne Dybde var endnu utilstrækkelig, og i Sejlløbet var desuden mange Krumninger, som besværliggjorde Sejladsen. I 1905 vedtog Byraadet at gøre Sejlløbet lige, og samtidig foretoges en ny Opmudring, saaledes at Dybden var 18 Fod.

Til Trods for alle disse daarlige Forhold har Skibsfarten paa Randers Fjord dog ingen-

Parti fra Randers Havn.

lunde været lille. Alle-rede 1804—05 fandtes et Skib „Gudena“ i Randers, som tilhørte H. Welling. Skibet sejlede paa Vestindien fra 1800, og var paa 56 Commerce Læster, bygget i Holsten 1789. 1801 vendte Skibet hjem efter den første Turtill Vestindien, ført af Kaptajn Lorenz Johannes Frost. 1802 afgik det til Sct. Croix (iflg. Skibsrulle fra 21. December 1802) ført af Kaptajn Jacob Luykens og med 11 Mands Besætning. Der findes saa vidt vides et Billede

deraf i Randers Museum. Et andet Skib „Brigantine Gran Mama“ paa 46 Commerce Læster fik ifølge en gammel Skrivelse af 11. April 1782 Søpas til Vestindien og førtes af Kaptajn Chr. Sørensen, Randers. Skibet „Randers By“ paa 59 Commerce Læster, som førtes af Kaptajn Martin Augustin, fik 2. Oktober Søpas til Sct. Croix og Sct. Thomas og tilbage til Randers. Rhedere var H. Hansen, R. Welling og R. Hansen.

I Randers dreves i 1850—70 et ret betydeligt Skibsbyggeri, og der afsattes adskillige Skibe til Fanø. Barken „Randers“ af Randers blev bygget paa den Plads, hvor den store Kornsilø nu ligger. Skibet blev bygget af Mattat & Jørgensen til den nuværende Havneingeniørs Fader J. H. Heerfordt. Straks efter at det var færdigt, afsejlede det til Kinakysten og Australien, hvorpaa det sejlede indtil 1873, da det blev solgt til Norge. Der er bygget adskillige Fartøjer til Fart paa Kinakysten, og Tømmeret hertil er hentet fra Fussingø Skov. Af Fartøjer kan nævnes: „Saxkøbing“, „Alerte“, „Farvel“ og Barken „Marie“.

Fra Randers gik i Aarene 1864 til omkring 1905 flere Dampere til Kinakysten. De mest bekendte Rhedere var Mæglerfimaerne Carl Hassager og Adolph Andersen. Der berettes om flere Forlis. Saaledes nævnes „Activ II“, der sank i Hainanstrædet 1896, og „Expedit“ ligeledes i Hainanstrædet, sidstnævnte havde 45 Passagerer ombord. I 1880 berettes om S/S „Activ I“, der forliste paa Bergens Red ved at støde mod et sunket Vrag. Dampere var for Udgaende til Kinakysten. Den sidste Kinafarer-Damper blev under Verdenskrigen torpederet af en østrisk Undervandsbaad ud for Malta, og alle ombordværende druknede.

Indtægten af Havneafgiften i 1923—24 var ca. 400,000 Kr. Foruden de førnævnte Arealer ejer Byen et Legat eller Fond, som er oprettet af nederlandsk Vicekonsul i Randers Michael Michaelsen, til Udbedring af Sejladsen paa Randers Fjord. Fondet er oprettet i 1915 og skal efter Stifterens Ønske forblive absolut urørt i 50 Aar, helst i 70 Aar, og Midlerne maa kun anvendes til saadanne Foranstaltninger, som falder uden for det ordinære Budget, og til hvilke der ellers skulde optages Laan. Til Fonden skænkede Stifteren 90,000 Kr. i Kreditforeningsobligationer, og ved sin Død yderligere 10,000 Kr. I 1924 ejede Fonden Obligationer til en Værdi af 136,000 Kr.

Ser man paa Havnen i vore Dage, er den forandret meget, og til det bedre. En ny stor Havn staaer netop færdig nu. Her skal nævnes nogle faa Tal, der viser Havnens enorme Udvikling. I Randers fandtes ca. 1500 Meter Kajanlæg, hvoraf en Del var gammelt og faldefærdigt, og Dybden var 18 Fod. Ved den gennemførte Havneudvidelse er der nu opført 686 m ny Kaj til Erstatning for 400 m gammel Kaj, og naar alle Nyarbejder er færdige, vil Randers

Parti fra Randers Havn.

Havn kunne fremvise ialt 2600 m Kaj. Det bliver en Forøgelse af Kajlængden paa over 1000 m, og samtidig er Havnedybden forøget til 23 Fod. Ved den nye Havns Opførelse er der taget Hensyn til eventuelle Udvidelser, og indenfor de nuværende Rammer er der saaledes Plads til endnu 4300 m Kaj. Det gamle Havneterræn var paa ca. 25 ha, og den nye Havn vil ialt opfylde et Areal paa 68 ha; endvidere raader Havnen over et Areal paa 39 ha, der i Fremtiden vil kunde inddrages som Havneterræn.

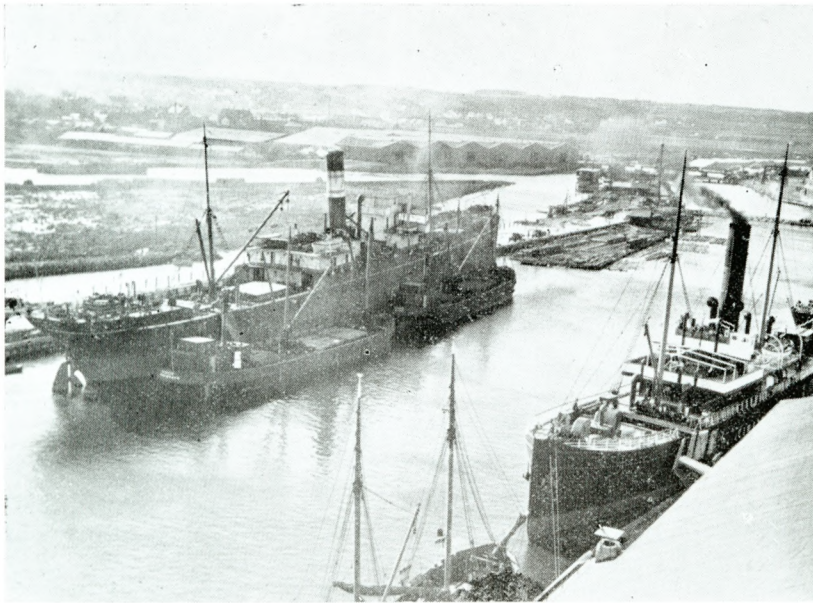
Af disse Tal kan man se, hvilken enorm Udvikling Randers Havn har gennemgaaet. Kajanlæggene er udvidet med ca. 1100 m, Havnedybden forbedret med 5 Fod, og Hav-

neterrænet er udvidet med 43 ha. Randers Havn er pludselig fra at være en lille og umoderne Havn blevet til en Mønsterhavn, der kan byde Skibsfarten alle moderne Bekvemmeligheder. Engroshandelen og Industrivirksomheder har her alle Muligheder for Fremgang, thi faa Steder i Landet findes en saa velegnet Plads direkte ved Kaj. Spor og Landevej.

Den ny Havn har saaledes med eet Slag bortryddet alle de Van-

Fra Havneudvidelsen.

Fra Havnen efter Udvidelsen.

skeligheder, Randers By har maattet kæmpe med Hensyn til Søvejen. Randers har den store Fordel, at den er Havneby og samtidig en By, der ligger et langt Stykke inde i Landet; denne Fordel har imidlertid ikke før nu kunnet udnyttes paa Grund af de mindre gode Havneforhold.

FREDERIK HEERFORDT, Havneingeniør, er født 5. Oktober 1867 i Randers som Søn af Kobmand J. H. Heerfordt og Hustru Martha, f. Simoni.

Gift 1906 med Marie Christiane Permin. Student 1886, cand. phil. 1887, cand. polyt. 1893, Assistent hos Stadsingeniøren i Randers 1893—97, Ingeniør i Hamburg's Baudeputation 1898, Studierejse i Tyskland, Holland, Belgien, England og Frankrig. Ingeniør ved Randers Havn 1899—1900, Formand for Aalegaardsnævnet for Randers Amtsraadsreds 1907—19, Medlem af Bestyrelsen for Stads- og Havneingeniørforeningen 1917—24, Medlem af Havnensammenslutningens tekniske Raad 1919—20, siden 1900 Havne- og Fjordinspektør i Randers.

FREDERIK HEERFORDT,
Havneingeniør.

NIELS MARIUS KROGH JENSEN, Havnefoged, er født den 2. Februar 1883 som Søn af Skomagermester N. K. Jensen, Randers, og Hustru Marie, født Krogh. Gift 1910 med Dagmar Nielsen. Uddannet som Styrmand og Skibsfører paa Aalborg Navigations-skole 1905, sejlet som Skibsfører og Styrmand ved forskellige Dampskibsselskaber. Medlem af Søretten, siden 1923 Havnefoged ved Randers Havn.

FREDERIK MØLLER,
Havnefoged.

FREDERIK MØLLER, Havneformand, er født 2. Septbr. 1883 som Søn af Møller P. Chr. Pedersen, Granslev, og Hustru Anna Margrethe, født Møller-Gift 1910 med Anna Kirstine Laursen. Ansat ved Ran-

ders Havn 1909, 1918 Havnenæstformand, siden 1929 Havneformand ved Randers Havn.

RANDERS FJORDS LODSERI har saa vidt vides bestaaet siden Aar 1700. Der fortælles, at Lodserne var et stridbart Folkefærd, og naar gamle Mennesker, der har levet i Randers, fortæller Historier, synes det ogsaa at forholde sig saaledes. Lodserne var det første Hundrede Aar private, dog fremgaar det af gamle Dokumenter, at de har været underkastet Havnemyndighedernes Bestemmelser, og af denne skulde erhverve Tilladelse til Lodsning.

Lodsvæsenet var omkring 1800 i en daarlig Forfatning. Ved Udbyhøj boede 2 à 3 Lodser og een ved Mellerup, der lodsede Skibene ud og ind ad Fjorden. I Aaret 1800 blev Lodsvæsenet ved kongelig Resolution af 4. April og et derefter oprettet Interims-

Reglement af 14. April s. A. sat paa „en stadig fast Fod“. Efter dette Reglement blev der oprettet et nyt Lodsselskab, som bestod af 1 Oldermann, 5 faste og 4 Reservelodser. Lodsoldermanden er Formand for Selskabet, og han og 2 faste Lodser, hvoraf hver havde en Reservelods, skulde stadig bo ved Udbyhøj. En fast Lods med en Reserve havde Station ved Mellerup, og ved Uggelhuse var der ligeledes en fast Lods og en Reserve; den 5. faste Lods var stationeret i Randers. Sidstnævnte Lods staar under Randers Bys Havnevæsen og er forsaavidt Oldermannen uvedkommende. Havnekommissionen, under hvilken det hele er anlagt, antager Oldermannen, der igen antager duelige Mænd til Lodser, som han selv eksaminerer, før de bliver antaget af Havnekommissionen.

Efter den først udkastede Plan var Færgemanden ved Mellerup udset til at være Lods, og derfor blev han uden Reglement lillagt 3 Reserver, som foruden Lodstjeneste skulde være Færgekarle. Men da der kom ny Ejer, ansaa Havnekommissionen sig ikke forpligtet til igen at ansætte 3 Reservelodser, men ansatte i Lighed med de førnævnte Poster en fast Lods og en Reservelods.

Indtægterne ved Lodseriet, som blev indkasseret af Randers Toldsted, blev delt mellem Stationerne. Oldermannen modtager det Beløb, der tilfalder Udbyhøj, deler dette i 7 lige store Dele, hvoraf han selv faar $\frac{3}{7}$ og hver af de to faste Lodser faar $\frac{2}{7}$. Lodserne i Mellerup og Uggelhuse samt Randers modtager den Del af Lodspengene, der tilfalder deres Stationer, og af disse Penge skal de selv lønne deres Reservelodser. Lodsens i Mellerup afkortes aarlig 4 Rigsdaler, og han i Uggelhuse 2 Rigsdaler aarlig af deres Lodspenge; disse Penge tilfalder Oldermannen. Dog maa det bemærkes, at forinden der sker nogen Deling, fragaar de fornødne Udgifter til Fartøjerne, deres Anskaffelse og Vedligeholdelse samt Reservelodsernes Løn ved Udbyhøj.

Det førnævnte Interims-Reglement af 14. April 1800 lyder som følger:

Ved Udbyhøj, Indløbet ved Randers Fjord, skal være et Lodsselskab bestaaende af en Oldermann og 2 faste Lodser, hvilke skulde holde og lønne 2 Reservelodser. Fremdeles skal der være i Mellerup en fast Lods, som tillige er Færgemand. Han skal have 3 Reservelodser, dygtige til at lodse i det ham vedkommende Lodseri, med disse skal han tillige besørge Færgefarten. Ved Uggelhuse skal være en fast Lods, som holder en Reservelods. Endelig i Randers By en fast Lods, men ingen Reservelods.

Oldermannen, som altid skal bo i Udbyhøj, antages af Havnekommissionen i Randers og skal være Oldermann for alle disse Lodser, forsaavidt Lodsvæsenet angaar, Randers Bys Lods undtagen, der alene sorterer under bemeldte Havnekommission. For denne Kommission skal Oldermannen foreslaa og fremstille duelige Folk til Lodser, som af ham eksamineres, forinden de af Havnekommissionen antages.

Saavel Oldermannen som de faste og Reservelodser skulde ved deres Antagelse i Havnekommissionen aflægge den sædvanlige Troskabsed paa at ville opfylde deres Pligter. I samme Lovs Paragraf 5 findes følgende Passus: Skulde noget Skib formedelst Lodseriets Forsømmelse eller anden Aarsag komme til Skade eller forlise, da saggives den skyldige Lods, eller Lodser, paa lovlig Maade ved Retten til at erstatte Skaden efter de gældende Lodsanordninger, saavidt vedkommendes Formue strækker, dømmes fra Lodstjenesten eller og efter Omstændighederne at arbejde i Jern.

Sidstnævnte Passus er en Lempelse af Loven om Lodsvæsenet af 1752, hvori det hedder efter Kong Frederich den Femtes Søe-Krigslov:

Dersom han sætter et Skib paa Grund eller saa lodser, at et Skib kommer til Skade eller til Ulykke, da skal han, om det er sket af Ukyndighed, Forseelse eller Forsømmelse, erstatte Skaden og efter Omstændighederne enten arbejde i Jern i en vis Tid eller rent være uværdig til at være Lods mere, men er det sket af ham fortsættelig Vis, da skal han hænges ved Strandbredden.

Paragraf 17: Oldermænden skal beflitte sig paa at have iblandt Lodserne 1 eller 2 Lodser, der kunne lodse Skibe til Fladstrand eller forbi Hirschholmene samt Nyborg og Fredericia.

Paragraf 19: Opkommer der Trætte mellem Skipper og Lods, eller en af Parterne have Aarsag at klage, da andrages Sagen for Randers Byting og behandles efter Gjesterettens Maade til Paadømmelse, uagtet Trætten kunde være opkommet nede paa Fjorden eller ved Stationen, hvor Lodserne afløses. Er nogen af Parterne misfornøjet med Dommen, da indstævnes den for Over-Admiralitetetsretten.

C. P. Friedrich F. C. Kaas I. P. Wlingel F. Knuth L. Nørregaard R. Perbøl

Denne Lov stod til 1831.

Samtlige Lodserier i Danmark var underlagt Lodskaptajnen i Dragør, der som Overlods overvagede Lodsvæsenet og havde Tilsyn med samtlige Lodserier i det danske Monarki, med Admiralitet og Kommisariat-Kollegiet som øverste Myndighed. Dog var der særlige Reglementer for hvert enkelt Lodseri, der i Almindelighed var udarbejdet af Havneautoriteterne og sanktioneret af Admiralitetet, hvorunder Lodserne sorterede som indrullede i Sørullerne.

Ved Udbyhøj var der Boliger for Lodserne i Huse, der stod under Havnekommissionens Kontrol. Disse Huse, der var Fæstegaarde fra Holbækgaard, var erhvervet i 1802 af Randers Havnevæsen. Lodsoldermanden boede i et Hus, der laa, hvor nu Fisker Chr. Hou bor, men Huset blev allerede i 1802 nedrevet, fordi Staten da anlagde de endnu synlige Batterier. De 2 Lodshuse længere mod Syd er opført 1884, da de gamle Huse fra 1800 var faldefærdige. Til hver Lodsbolig var der en Jordlod, hvorpaa der kunde holdes et Par Køer. Desuden drev Lodserne indtil omkring 1900 noget Fiskeri, da de ikke kunde leve af Lodseriet alene, men maatte regne med at tjene lidt ved Landbrug og Fiskeri. Nu er Jorden skilt fra Husene og lejes ud til Landmændene ved Udbyhøj.

Lodskaptajnen i Dragør havde kun til 1804 Overkommandoen over Lodserne i Jylland, rimeligvis har Krigen med England haft Indflydelse i den Retning. I 1804 ansattes Kommandør, Kaptajn F. C. Wulff som Overlods over Østjyllands Lodser med Domicil i Aarhus. Aarhus vedblev at huse Overlodsmanden til omkring 1900, da Kontoret flyttede til København.

Lodsoldermanden skulde bære en Uniform, der bestod af mørke Benklæder, blaa Frakke med blanke Knapper og desuden blank Hat. Lodserne skulde bære et Skilt i Frakkeopslaget, hvorpaa der stod Randers Fjords Lodseri, og med en Krone over.

Ved Randers Havn har der siden 1802 været følgende Lodser: Hans J. Høeg, Rasmus Hansen Høeg, Søren Jensen Dam, Jens Jensen Sommer, Ludvig Ferdinand Nedersøe, Hans Hansen Dyrborg, Mads Petersen, Frederik Legaard Hansen Dyrborg, Lars Sørensen og Niels Børre Ewaldsen.

RASMUS NIELSEN, Lodsformand, er født 18. April 1884 som Søn af Købmand Anton Nielsen, Bjødstrup, og Hustru Karen, født Jensen. Gift 1912 med Hilda Hansen. Styrmandseksamen fra Marstal 1907, sejlet som 2. Styrmand i D. F. D. S., Reserveløjtnant i Marinen 1910, ved D. F. D. S. 1910—13, Fører af Fjorddamperen Falken, Randers, 1913—16, Fører af Galeasen „National“ 1918—19, udnævnt til Lods ved Randers Fjord-Lodseri 1920, Lodsformand siden 1923.

NIELS CHRISTENSEN, Lods, er født 18. Marts 1874 som Søn af Fattiggaardsbestyrer R. Christensen, Holbæk pr. Ørsted, og Hustru Mette, født Nielsen. Gift 1924 med Cecilie Nielsen. Styrmands- og Skibsførereksamen fra Aalborg Navigationsskole 1895, argentinsk Styrmandseksamen 1899, sejlet for D. F. D. S. og Alfr. Christensen som Styrmand og Skibsfører til 1911, siden 1911 Lods ved Randers Fjord-Lodseri. Medlem af Søretten, Næstformand i Lodsforeningen i 12 Aar, hvoraf et Aar som fung. Formand, Bestyrelsesmedlem i Marineforeningen, Suppleant til Nævningelisten, fung. Tolk i Søretten.

PETER ALFRED GRUELUND, Lods, er født 15. Juni 1887 som Søn af Skibsfører P. M. Rasmussen, Aarhus, og Hustru Ane Marie, født Nielsen Møller. Gift 1915 med Alfrida Nielsen. Styrmandseksa-

R. NIELSEN,
Lodsførmand.

N. CHRISTENSEN,
Lods.

P. A. GRUELUND,
Lods.

F. J. J. KAADTMANN,
Lods.

men 1907 i København, Skibsførereksamen 1910 i København, ansat i belgisk Rhederi som Styrmand fra 1908—10, Styrmand hos Kampmann, Møller og Herskind, Aarhus, fra 1910—11, Styrmand paa S/S „I. P. Justesen“ som 1. Styrmand 1911—14 paa Guldkysten, Skibsfører paa et Par mindre Dampskibe i Nord- og Østersøfart fra 1914—16, Fører af Sejlskibe paa Island og Middelhavet 1916—19, Statslods i Aarhus 1919—25, siden 1925 Lods ved Randers Fjord-Lodseri.

FERDINAND JØRGEN JOHAN KAADTMANN, Lods, er født 26. Oktober 1894 som Søn af Paraplyfabrikant E. Kaadtman, Haderslev, og Hustru Kathrine, f. Jensen. Gift 1923 med Anna Magdalene Møller. Styrmandseksamen fra Hamborg Navigationsskole 1919, Skibsførereksamen fra Flensborg Navigationsskole 1919, Styrmand i D. F. D. S. 1920—25, Kaptajn i forskellige Haderslev-Dampskibe 1925—29, siden 1929 Lods ved Randers Fjord-Lodseri, har deltaget i Verdenskrigen 1914—18 i den tyske Marine, dekoreret med Jernkorset 2. Klasse.

KRISTIAN PETERSEN,
Lods.

KRISTIAN PETERSEN, Lods, er født 15. Oktober 1888 som Søn af afd. Skibssmed K. Petersen og Hustru. Uddannet til Matros i Svendborgske Sejlskibe og i engelske Sejl- og Dampskibe paa Langfart, tog Styrmandseksamens 1. Del August 1910, 2. Del April 1912 fra Svendborg Navigationsskole, sejlede 4 Aar som Styrmand i Sejl- og Dampskibe paa Nord-Østersøen og i oversøisk Fart, frekventerede Radiotelegrafiskolen fra 5. Juni til 1. December 1915, fik Ansættelse som Signalør og Telegrafist ved Skagens Signalstation den 1. Januar 1916, ansattes som Lods ved Frederikshavns Lodseri 1. Januar 1921, forflyttedes efter Ansøgning til Randers Fjord-Lodseri 1. Jan. 1923.

PETER P. KLEINER,
Dykker og Formand.

PETER PETERSEN KLEINER, Dykker og Formand, er født 10. September 1874 i Hoptrup. Gift 1920 med Ida Knuthsen. Fra 1896—1903 ansat ved Hoffmann & Sønner, ved Gunnarsson og Elslingen fra 1903—08, deltaget i forskellige Havneanlæg f. Eks. Esbjerg, Anholt, Varberg, Sjællands Odde, Lemvig, Skagen, Marstrand, Randers, Luleå i Norrland, Ansættelse ved Randers Havnevæsen som Dykker og Formand siden 1908.

RANDERS HOSPITAL er saa gammelt, at adskilligt i dets Oprindelse ikke kan fastslaaes med Bestemthed, men at det er en Videreførelse af det ældgamle Sct. Jørgens Hospital, der laa udenfor Randers, fremgaar dog af en Række Dokumenter.

Sct. Jørgens Hospital, der var et Sygehus for Spedalske, laa som alle den Slags Institutioner i en passende Afstand fra Byen. Hvornaar det gamle Sct. Jørgens Hospital paa Randers Mark er bygget, taber sig i Fortidens Mørke, men saa meget ved man dog, at DOMUS LERPOSORUM, som Hospitalet hed, nævnes i et Testamente fra 1263, hvori det blev betænkt med en Gave. Man maa antage, at Hospitalet er grundlagt i Slutningen af det 12. Aarhundrede. I Følge de gamle Beretninger har Bygningen ligget noget Vest for

Randers Hospital før 1866.

det nuværende, omtrent hvor Hospitalskirkegaarden senere blev anlagt.

Kong Christian I gav dette Hus og det dertil hørende Kapel til Mariager Kloster, hvilket antagelig er sket ca. 1468, da Kongen samme Aar anbefalede Klosteret til Pavens Beskyttelse. Dette Gavebrev er omtalt af Christian II og stadfæstet i 1514, men siden findes der ingen Omtale af Sct. Jørgens Hospital udenfor Randers. Antagelig er Bygningen blevet nedrevet eller solgt til private Folk.

Efter at Sct. Jørgens Hospital var ophævet, har en Del syge og fattige Mennesker haft Pleje og Underhold i Helligaandshuset, som i gamle Dokumenter undertiden kaldes Helligaands Hospital. Men da denne Institution ophævedes 1541, stiftede Kong Christian III det nuværende Hospital ved Fundats af 8. Decbr. 1558, udstedt paa Koldinghus. Den

begynder som følger: Vii Christian

tiæun Tredie Giøre allervitterliggt att Gud Alsommægtigste till Loff och Ere, saa och fattige, saare och siuge Mendisker som icke kunde gaa och bed om Gudzs Almesse til Hielp och Trøst, at kunde haffue ett Sted och Verelse att ligge paa, och ther til haffue en nødtørfvig och tilbørlig Underholdning. Haffue vii udi the Hellige Trefoldighedz Naffn funderett forordineret och veulgett, och nu mett thette vortt abne Breff, funderer och forordinerer ochebeuilger, att ther altid her effter til evig Tiid skal vere og bliffue ett Hospitall udi vor Købsted Randers. Och ther mett saa holdes skall, och mett Stedth och Renthe vere forsikryet, som herefter følger

Derefter nævnes en Del Jordegods, Tiender, Jordskyld, Fiskegaard, som blev skænket Hospitalet, samt den saakaldte Provstegaard. en vore och Kronens Gaarde udi forskreffne Randers liggendis, som kaldes Proueste-Gaarden

Denne Provstegaard var i den katolske Tid Bolig for Prioren, det Medlem af Aarhus Domkapitel, der var Provst for Ommersyssel. Hospitalsbygningen blev opført paa det Sted, hvor Priorens Ladegaard laa. Senere skænkede Frederik II ved Fundats dat. Dronningborg Slot, den 22. April 1573 Stiftelsen betydelige Gaver og Rettigheder. I denne Fundats gives der en Række nærmere Foreskrifter for Hospitalets Forvaltning, det hedder bl. a.: Og paa det, at den fornævnte Rente, som vi udi paa samme Maade have givet, stiftet og funderet til fornævnte Hospital, maa udi alle Maader forundes de fattige til Bedste, saa dennem intet deraf skal forkortes, da skal der altid tilskikkes Lehnsmanden her paa Slottet, den som nu er eller herefter kommendes vorder, til gudfrygtige, fromme og forstandige Borgere, som ere bosiddende her udi Byen, som skulle være Forstander for fornævnte Hospital, og have god og grangivelig Opseende med den ganske Underholdning, at den ret og tilbørligen administreres, saa al Tingest ganger ligelig og vel til, og de Fattige maa fange god Spisning til Øll og Mad, hvilke og skulle udfordre

Hovedfløjen mod Gaden i 1898.

og indkræve al, Hvis Rente Hospitalet udi saa Maader er tillagt, være og til Hjælp at forsvare Hospitalsbønder til Herred Ting, Lands-Ting og andet Steds naar og hvor Behov gøres, og al Tingest lade dennem være befalet med al fornævnte Rente, at den Fattige til Gavn og Fordeel bequæmmeligen og ret uddeles og udspises og ikke forventes til nogen anden Brug eller dennem selv til Profit eller Beste i nogen Maade, og skulle fornævnte Hospitals Forstandere være forpligtet til aarlig til hver SANTORUM PHILIPPI & JACOBI APOSTOLORUM Dag at gøre Lehnsmanden her paa Vort Slot Dronningborg, med Superintendenten udi Aarhus Stift, og Sognepræsten her udi Byen, hvilke og skulle være derhos tilstede, godt og klart Regnskab for al Indtægt, Udgift og Udspisning. Og de derimod skulle dennem med nøjagtige Quittinger forsikre, og skulle de, som ere over fornævnte Regnskab, ret med saadan Fliid og Vindskibelighed høre og forrette, som de ville ansvare for Gud og være bekiendt for Os.

Der skulle heller ikke nogen tilstedes at komme i fornævnte Hospital, med mindre de udi Sandhed findes at være saadanne Almisser verdt, ikke heller maa Hospitalsforstanderen nogen derind annamme, uden det sker med Lehnsmandens og Sognepræstens her sammensteds Raad, Bevilling og Samtykke fremdeles paa det, at de Fattige al Tid selv kunde have en Prædikanter der udi Hospitalet, som kunde 3 Gange om Ugen prædike dennem Guds Ord fore, administrere og uddele det Højværdige Sacramente, og de Skrøbelige og Svage udi deres Sygdom trøste og husvale, da have Vi herpaa gjort saadan en Naadigst Forordning, at Lehnsmanden her sammesteds, og all hans Efterkommere, skulde aarligen lade give fornævnte Prædikanter her af Slottet 20 Daler og en Klædning til hans Besoldinge, og skal han ellers med Underholdning til Mad og Drikke udi Hospitalet til Nødtørft forsørges. Og efterdi Vi, som forskrevet staar, have udlagt til fornævnte Hospital saa megen Rente, som Hundrede syge Mennesker vel kunde med underholdes,

da skal fornævnte vor Lehnsmand have goed Indseende med, at fornævnte Antal altid vorden fuld holdet, og naar nogen dør og afgaar, at da andre som rette Hospitals-Lemmer maa komme udi Steden igen, saa Renter udi ingen Maade til anden Brug skulde forvendes. Skal Superintendenten udi Aarhus Stift engang hvert Aar visitere fornævnte Hospital, og forfare, hvorledes al Tingest ved Magt holdes, og dersom han formærker nogen Brist eller Forsømmelse at være paa Færde, i hvad som helst Maade det være kan, da skal han give Lehnsmanden her paa Slottet det tilkiende, og han skal være forpligtet at føre der Raad ved. Denne fornævnte Fundatz, udi alle sine Ord, Punkter og Articler, som den udi alle Maader udviser og indeholder, ville Vi udi alle Maader fast og ubrødeligen holdet have, bedendes og formanendes alle vore Efterkommere, Konninger udi Danmark, at de den udi lige Maade ville ved Magt holde, eej giørendes der udi nogen Forhindring eller Forvandlinge, ikke heller tilstede nogen anden, noget herudi at forandre, fornævnte Hospital og de Fattige til Skade i nogen Maade, saa fremt de ikke dermed imod dennem vilde opvække Guds evige Hævn, Vrede og Formaledidelse, og baade timmelig og evig Straf have at forvente; Til ydermere Vidnesbyrd og bedre Forvaringe, have vi ladet trykke Vor Zignet neden paa denne Vor aabne Fundatz. Givet paa Vort Slot Dronningborg den 22. April Aar 1573.

Under Vort Zignet: Friderich.

I det 17. Aarhundrede, da Danmark saa ofte blev hjemsogt af Krige, led Hospitalet ligesom det øvrige Land meget, og de gamle Optegnelser viser, at det var i en meget slet Forfatning. I 1656 havde Hospitalet 101 Beboere, hvis Underholdning blev beregnet til 2 Mk. 2 Skilling ugentlig for hver. I 1657 blev der ugentlig beregnet 1 Mk. 12 Skilling, og i en vis Periode endog kun 1 Mk. og 5 Sk. til hver. I 1659 var der 91 Personer, som blev bospist med Øl og Brød og der beregnedes kun 17¹/₂ Skilling om Ugen til hver. I 1661 blev der givet et Tillæg til Kosten. Hver Søndag fik de Ærter, hver Onsdag Grød og Sild og hver Lørdag Grød, Sild og Kuller. Dette Tillæg beregnedes ugentlig til 6 Sk. for hver.

I mange af disse Aar gav Hospitalet stor Underballance, hvilket ikke er saa mærkeligt i Betragtning af, at Bønderne, der skulde give Hospitalet Landgilde og Tiende, var saa forarmede, at Hospitalet sjældent fik sine Tilgodehavender. I en lang Aarrække var Beboernes Antal langt mindre, end det efter Kong Frederik II's Fundats burde være, indtil ca. 1700, da der atter var ca. 100 Personer. Det nuværende Hospital, hvis sidste Fundats er udstedt den 5. Oktober 1668, ligger med sin Hovedfløj der, hvor den gamle Provste-gaard laa.

Efter den ny Fundats er Hospitalet bestemt til Understøttelse dels i og udenfor Hospitalet for „værdige og Trængende, som efter den bedre Livsstilling, hvori de forhen have levet, vilde blive lidende fremfor andre, hvorimod saadanne Personer, der efter deres Stilling suarere igen søgte et Levested til Forsørgelse af det almindelige Fattigvæsen, ikkun undtagelsesvis bør optages i Stiftelsen; og at der gives Ophold og Underhold i Hospitalet for 100 faste Lemmer, deraf skal $\frac{1}{3}$ være Mænd, $\frac{2}{3}$ Kvinder“.

For at blive optaget paa Hospitalet fordres der desuden, at de Søgende er hjemmehørende i en Kommune i Nørrejylland. De faar Husly, Varme, Lys og Vask, Brændsel til Madlavning, Sygeforplejning, Lægehjælp og Lægemedler. Der tilstaas hver 1 Rdl. 64 Sk. (nu 3 Kr.) om Ugen. Hver Beboer har sit Værelse, Ægtepar to; de har Adgang til 4 Køkkener. De, som optages, skal saa vidt muligt selv medbringe Sengeklæder, Klæder og Bohave. Alt, hvad en Hospitalsbeboer efterlader sig, tilfalder Hospitalet, som bekoster Begravelsen. Den ny Fundats siger endvidere, at der til Personer, der ikke er optaget som Medlemmer i Hospitalet, udbetales følgende Understøttelse: til 100 Personer 25 Rdl. om Aaret, til 50 Personer 50 Rdl. om Aaret. Men ved kongelig Resolution af 26. Oktober

1892 fastsattes Legatudbetalingen saaledes: 200 Portioner à 50 Kr., 200 Portioner à 100 Kr., 100 Portioner à 200 Kr. Dog maatte man paa Grund af Verdenskrigen og dens Virkninger standse Udbetalingen af ledigblevne Legatportioner, indtil Beløbet er gaaet ned til den i Fundatsen fastsatte Sum (10,000 Kr. aarlig), hvilket Justitsministeriet stadfæstede ved Skrivelse af 22. November 1920.

De gamle Bygninger blev nedbrudt 1866, og i Løbet af de følgende 2 Aar opførtes efter Professor Walthers Tegning det nuværende Kompleks, bestaaende af 3 Fløje af røde Mursten og væsentlig i een Etage. I Hovedfløjen findes Kirken med Bjælkeloft og Pulpitur langs Sidemurene. I Flugt med Hovedfløjen opførtes i 1899—1900 en Administrationsbygning af røde Sten i to Etager efter Arkitekt H. F. Estrups Tegning. Forstanderboligen er indrettet i denne sidste Tilbygning, hvor ogsaa Kontorerne findes.

Hospitalet styres af en Direktion, bestaaende af Amtmanden over Randers Amt og Biskoppen over Aarhus Stift. Under denne er en Inspektion, bestaaende af Politimesteren, Sognepræsten for Sct. Mortens Sogn og Borgmesteren. Ledelsen besørger af Hospitalsforstanderen, som under sig har en Økonom og en Sygeplejerske, der ogsaa fungerer som Oldfrue, og dennes Medhjælpereske. Desuden 7 Piger og 1 Karl.

Hospitalets Indtægter i 1932:

Renter	Kr. 116,202,28
Provstekorn, Jordskyld og Lejeindtægter	„ 6,444,25
Andre Indtægter	„ 12,518,59
	Kr. 131,163,12

Kapitalformuen, anbragt i Obligationer, Aktier og Ejendomme, udgør 2,560,270,33 Kr.

N. C. POULSEN,
Forstander.

NIELS CARL POULSEN, Hospitalsforstander, født 25. Marts 1886 som Søn af Gaardejer Anders Poulsen og Hustru Mette, født Pedersen. Gift i 1915 med Hedevig Wolthemat. Hospitalsforstander for Randers Hospital, Næstformand for Randers kommunale Hjælpekasse, Medlem af Sct. Mortens Sogns Menighedsraad.

SOFUS PETER BENGT BENGTSSEN, Økonom, født den 14. September 1887 som Søn af Maler P. Bengtsen, Randers, og Hustru Elisa, født Petersen Lindberg. Gift i 1914 med Johanne Hansen. Uddannet som Maler i 1906, arbejdet som Maler i Randers 1914—29, siden 1929 Økonom ved Randers Hospital.

S. P. B. BENGTSEN,
Økonom.

SCT. MORTENS KIRKE nævnes allerede i 1346. Det var dog ikke den nuværende Kirke, men antagelig en lille Granitkirke, hvoraf der nu ikke er noget tilbage. I 1500 blev den nuværende Kirke opført paa den ældres Plads. Den blev opført i gotisk Stil af Munkesten i Munkeskifte og paa Granitsokkel; Stenene har muligvis hørt til den ældre Kirke. Kirken bestaar af et forholdsvis lavt Kor mod Øst, et tredelt Skib med højt Midtskib og en Udbygning, Sct. Hans Kapel, der har samme Højde som Midtskibet. Desuden er der et Taarn af nyere Oprindelse over Vestgavlen og et nyere Sakristi ved Korets Nordside.

Sct. Mortens Kirke er en ret anselig Bygning. Kirken er efter indvendig Mål 51 m lang og 19,6 m bred. Koret alene maaler i Længde 20 m, og selve Midtskibet er 8 m bred. Højkirkens 5 Hvælvinger er hævet ca. 18'½ m over Flisegulvet. Det bemærkes, at den vestligste Hvælving skjules af Orgelfacaden. Hvælvingerne i Koret er hævet 11,9 m,

Sct. Mortens Kirke.

i det sydlige Sideskib 8,7 m, og i det nordlige Sideskib 7,4 m. Koret er sikkert den Del af Kirken, der er ældst, og en gammel kalkmalet Indskrift viser, at Koret er opført i 1494 af Helligaandsklostrets Prior. Aldersforskellen mellem de forskellige Dele af Kirken er saaledes ikke stor. Vinduerne, der er i gotisk Stil, er forsynede med stærkt hulede Karmprofiler, som er meget ejendommelige og fremhævende. Saadanne Karmprofiler ses bl. a. i Aarhus Domkirke og i Assens Kirke. Højskibets og Sideskibenes Gesimser er forsynet med Fladbuefriser, medens der findes Cirkelblindinger paa Sct. Hans Kapel og paa nordre Sideskibs Ydermur.

Skibets Indre giver et storladent Indtryk ved de svære, ottekantede Arkadepiller, der fortsætter op paa Højkirkemuren. Ogsaa Sct. Hans Kapel virker i det Indre med sin høje Spidsbue, medens Korbuen ligger forholdsvis lavt. Alle Hvælvinger er ottedelte, kun Kapellet har et Stjernehvælv. Hvælvingerne er delvis fornyet, da Korbuen og Triumfgavlen styrtede ned i 1632 og drog Højkirkens Hvælv med i Faldet. De blev genopført i 1634 af Bygmester Jørgen Schøffel, København. Fra denne Reparation findes Christian IV's og Dronning Anna Cathrines Vaaben samt Aarstallet 1634 malet over Korbuen.

Kirken er sikkert for en stor Del opført paa Kong Hanses Tid, hvilket bestyrkes ved en Indskrift paa Hvælvingen i Sct. Hans Kapel, der siger, at Kongen „har grundlagt dette Sted“. Paa Hvælvingskapperne ses tre Vaaben med Navnene: „Jens Nielsen til Ristrup, Væbner“, „Oluf Jens, Væbner, Lensmand til Kalø“, og „Otte Philposzen til Tvedegaard“; sidstnævnte Navnetræk er dog senere forsvundet. Det antages, at disse tre Adelsmænd har været behjælpelige ved Opførelsen af Kirken.

I 1529 blev Kirken anvist til Menighederne i Vor Frue Sogn og Sct. Laurentii Kirke, som skulde benytte den til Sognekirke, og Christian III tilsagde i 1542 Randers Borgmester og Raad at maatte beholde Kirken til evig Tid til Sognekirke for Byen. At Kirken har været uden Taarn, fremgaar bl. a. deraf, at der findes en Vindeltrappe i det nordøstlige Hjørne af Midtskibet. Denne Trappe danner Adgang til Tagværkerne over Midt-

skibet og det nordlige Sideskib. Det nuværende Taarn, der er opført af smaa Mursten og med et lille Lanternespir, menes opført i 1796 af Bygmester Chr. Mørup.

Indtil 1801 stod ved den søndre Side af Koret i Sct. Mortens Kirke et Begravelseskapel. Byggepladsen hertil blev ved Skøde af 14. Februar 1615 overdraget til Lensmanden Eske Brock med den Rettighed, at han og hans Slægt maatte have en Indgang gennem Muren ind til det Kapel, han agtede at bygge. Dette Kapel blev bygget, og i 1627 betalte Eske Brocks Svigersøn, Jørgen Scheel, 300 Rd. for Byggepladsen, der var 12×12 Alen. Den store, adelige Familie har imidlertid ikke kunnet nøjes med dette Kapel. I 1639 blev der derfor opført et nyt Kapel paa samme Plads, og af Byggesummen paa 2,500 Rd. maa man skønne, at det har været en anselig Tilbygning. Familien havde imidlertid en Del Vanskeligheder med Kapellet, der krævede kostbare Reparationer, og Kirkeinspektionen saa heller ikke med venlige Øjne paa dette adelige, der jo, naar undtages Eske Brock, ikke vedkom Borgerskabet synderligt. Desuden havde Familien Scheel, Gl. Estrup, indrettet sig en Familiebegravelse i Auning Kirke, og i 1801 bestemte Familien derfor, at Kapellet skulde overlades Kirkeinspektionen til Nedbrydning, mod at Raadet skulde besørge de Lig af Familien, der henstod i Kapellet, nedsat i Kirken med en passende Indskription. Ved en Reparation af Kirken omkring 1890 fremkom der en Aabning ved Kirkens Mur, saadan at man kunde se Ligene fra den Scheelske Familie, deriblandt Jørgen Scheels Hustru, Jytte Brock, som vistnok ved en Fejltagelse ikke er blevet flyttet til Familiegravstedet i Auning Kirke.

Af større Istandsættelser paa Kirken nævnes, foruden den i 1634, en i 1699, da de fleste af Tegltagene erstattedes med Blytage. I 1628 blev bl. a. Korets Tagrejsning sænket, Gulvene omlagt, og der blev indrettet en Læsestue eller -Kammer i det nordlige Sideskibs Østende. I 1869 var der en større indvendig Restaurering, ved hvilken der bl. a. indrettedes en Forhal i Midtskibets vestlige Ende, og Hvælvinger og Murværker blev eftersat og dekoreret. Denne Reparation kostede 16,000 Rd. I 1882 indlagdes Varmeapparat, og i 1897 indlagdes Gas.

Kirken havde oprindeligt 3 Hovedindgange i Nord, Syd og Vest. Den vestre kaldtes i 1700 „Ligporten“ og blev kun benyttet til Indførelse af Lig i Kirken. Den har en Port med et smukt og interessant Billedskærerarbejde, skænket af Handelsmand Jens Ancherson og Hustru. Den søndre Indgang blev tilmuret 1827. Den nordre, der førte til det nordlige Sideskib, blev tilmuret 1869.

Altertavlen, der er udført med store Billedskærerarbejder og i Midtfeltet forsynet med et Maleri, forestillende Christus i Getsemane, er opsat i 1765, skænket af Grosserer Niels Brock. Den katolske Altertavle, der var opstillet Aar 1500 af Prior Jens Mathiasen, blev solgt og flyttet til Hald Kirke i 1765. Klostrets Kalk fra 1490 er nu i Gerrild Kirke.

Iøvrigt findes der i Kirken en Mængde Billedskærerarbejder i Barokstil. Prædikestolen, som er skænket i 1686 af Købmand Søren Simonsen i Frederikshald, er skaaret i Norge efter Traditionen, men efter Snitværket at dømme er det sikkert et Arbejde af Billedskærer Laurids Jensen i Essenbæk Kloster. Korgitteret, der er udført med massive Messingbalustre, blev i 1826 skænket af Borgmester Jacobsens Datter Maren; det er ombygget og gjort lavere i 1865. Pulpituret under Orgelet er i 1693 opsat af Peter v. Spreckelsen, Dronningborg. Orgelet, hvis Facade er i Rokokostil er bygget i 1751, og ombygget i 1870 af Demant i Aarhus. Døbefonten er fra 1826 og er af malet Fyrretræ, kun den øverste Plade er af graa, norsk Marmor og er en Levning af den gamle Font fra 1695. Det smukke Sølvdøbefad er fra 1695 og skænket af Chr. Nielsen og Hustru. Desuden findes der i Kirken en Mængde smukke Epitafier.

Sct. Peders Kirke.

SCT. PEDERS KIRKE er Byens anden Sognekirke, der ligger mod Nord ved Markedspladsen. Den blev efter Tegning af Arkitekt Wiinholt opført i 1901—02. Den er af røde Mursten paa Granitsokkel og er i romansk Stil med Rundbuefriser under Taget. Kirken er opført som Korskirke, og Korsarmene og Koret, der ligger mod Vest, har halvrunde Afslutninger. I den østlige Ende ligger Vaabehuset. Hvor Korsarmene skærer Midtskibet, ligger et firkantet Taarn med Pyramidetag og et lille Spir. Under Spiret er der en høj Kuppelhvælving med Ovenlys gennem Vinduer i Taarnet. Kirkens Indre har Tøndehvælvinger, og disse er dekoreret med Stjerner paa hvid Bund. Pillerne er af røde Mursten. Alteret er opført af Træ i nordisk, romansk Stil efter Tegning af Kunstmaler Trunderup, der ligeledes har tegnet Glasmalerierne i Vinduerne over Alteret. Alterkalk og Disk stammer fra et Orlogsskib og er fra omkring 1750. Prædikestolen er dekoreret med stærke Farver og bærer Billedskærerarbejder, der forestiller Evangelisterne. Kirken rummer 700 Siddepladser.

DEN KATOLSKE KIRKE I RANDERS, „JESU HJERTE-KIRKE“, er opført i Aarene 1878—79 og indviedes i Marts 1879 af daværende Sognepræst, senere Biskop Johs. van. Euch. Kirken er bygget i romansk Stil og prydedes indvendig af fire store Statuer, forestillende Sct. Joseph, Døberen Sct. Johannes, den hellige Provst Kjeld og Erkeengelen Mikael.

I 1932 foretoges en større Ombygning, idet Rosetterne i Vinduerne blev inddraget i selve Vinduerne, der alle er blevet forsynede med smaa Glasruder i 15 forskellige Farver, hvorved Lysskæret i Kirkerummet er blevet af en betagende Skønhed. De fire Statuer er fjernede og erstattet med Malerier, og foroven i Kirken er malet fire store Vægmalier, forestillende: Jesus kalder Hedningerne, Jesus tilgiver Ægteskabsbrydersken, Jesus modtager den vildfarne Søn og Jesus helbreder de syge.